

בְּהַאֲרוֹת הַיָּד יְהוּדָא לִי בְּנֵי
בְּמִדְיָה הַיָּד שְׂמֵעוּנִי
אוֹלְמָא זִאשְׁתוּ מֵרִית גּוֹעַנְדִּיל בֵּת הַהַר
בְּמִדְיָה הַיָּד יִשְׁפַר בְּעַד יִצְוֹ

**חיים יהודיים
בראי אמנות יהודית**

מבחר מאוסף משפחת מולדובן



אוניברסיטת תל-אביב
TEL AVIV UNIVERSITY
המוזיאון ליהדות, בית בנסת ומרכז
למורשת הגדות ע"ש צימבליסטה

לְסִפּוּר וְלִמְדוּת שְׂמֵי
תְּהִלָּה וְהַזְהָרָה
בְּיַד שְׂמֵי הַיָּד יִשְׁפַר
בְּמִדְיָה הַיָּד שְׂמֵי

אוסף מולדובן
Moldovan Collection

בְּהַאֲרוֹת הַיָּד יְהוּדָא לִי בְּנֵי
בְּמִדְיָה הַיָּד שְׂמֵעוּנִי
אוֹלְמָא זִאשְׁתוּ מֵרִית גּוֹעַנְדִּיל בֵּת הַהַר
בְּמִדְיָה הַיָּד יִשְׁפַר בְּעַד יִצְוֹ

**A Mirror of
Jewish Life**

*A Selection from
The Moldovan Family Collection*



אוניברסיטת תל-אביב
TEL AVIV UNIVERSITY
The Judaica Museum, The Cymbalista Synagogue
and Jewish Heritage Center

לְסִפּוּר וְלִמְדוּת שְׂמֵי
תְּהִלָּה וְהַזְהָרָה
בְּיַד שְׂמֵי הַיָּד יִשְׁפַר
בְּמִדְיָה הַיָּד שְׂמֵי

חיים יהודיים בראי אמנות יהודית

מבחר מאוסף משפחת מולדובן



אוסף משפחת מולדובן

כל אדם הנכנס לבית מולדובן, ואף זה שעניינו ביוֹדאיקה מועט, זוכה לחוויה מעוררת רגשות, הדומה לזו של ילד הנכנס לדיסנילנד לראשונה בחייו—הלם מענג, קסם, גירוי, קושי להאמין, יראת כבוד וחרדת קודש. כל קירות הבית—אולם הכניסה, חדר המגורים, חדר האוכל, חדר העבודה ואפילו חדר השינה—מכוסים בחפצים ממוסגרים שענינם יהודי; כל מדף עמוס בספרים; על כל השטחים הפנויים מונחים מוצגים מהודרים מחיי היהודים ומפולחנם. כל אוסף משפחת מולדובן אפוף רוח יהודית. המבקר אינו יכול לצאת בלי הבנת הלייטמוטיב של האוסף: מעורבות משפחתית, מסירות לעניין היהודי, רביגוניות והשקפת עולם רחבת־היקף.

השם "אוסף משפחת מולדובן" משקף במדויק את טבעו האמיתי, שכן הוא מפעל והישג של המשפחה כולה: ד"ר אלפרד מולדובן, רעייתו ג'ין ז"ל, שני בניהם יוסף ורעייתו סוזן ומיכה וגם נכדיהם דניאל ויסכה. שותפותה הפעילה של ג'ין ניכרת בעליל הן באיכותם הכוללת של החפצים הן בערכם של קבוצות החפצים לפרטיהם, כגון ספרות ילדים, כרזות או תכשיטים יהודיים אתניים—שהיו במיוחד אהבתה הגדולה. לעתים קרובות הייתה ג'ין "הגורם המחליט" לרכישת חפץ, שלעתים נראה יקר מעבר למשאבי המשפחה.

הזהות היהודית בעלת חשיבות עליונה לבני משפחת מולדובן. הצירוף בין תפיסת הזהות לבין הלהט האספני וההתעניינות רחבת־ההיקף הניב אוסף נרחב המציג סקירה רחבה על כל ההיבטים העיקריים של הקיום היהודי.

מתכות יקרות, חומרי יסוד, בדים, דיו על גבי קלף ונייר מהווים חלק מאוסף מולדובן. כמעט כל סביבה של הקיום היהודי מיוצגת כאן. אולם הדבר הנחשב והמשמעותי לבני מולדובן הוא היחס של כל אחד מהחפצים אל היבט זה או אחר של החיים היהודיים. החומרים והצורות כשלעצמם אינם מייצגים אלא את התנאים והנסיבות שבהם נוצרו החפצים. החל בתעודה בת המאה ה-15 "שטר הלואה" של יהודי אירופי ועד העבודות הגרפיות של בן שאן באמריקה של המאה ה-20; ממנורת הכסף המשוכללת מבית-כנסת בגליציה ועד מנורת הארד של סבתא־רבה של מולדובן מהונגריה; מהכתובה האיטלקית העשויה במיקרוגרפיה מעודנת ועד לאמנות העממית של "מזרח" העשוי מגזרת נייר ממזרח אירופה; מחנוכיית הכסף ממרוקו ועד ענק מעשה פיליג'רן מזהב של אמן יהודי בתימן—כמעט אין גבול לרביגוניות של החפצים שנעשו בידי יהודים או לשם עניין יהודי, הן בחיים הדתיים הן בחיים החילוניים.

כבכל אוסף כך גם באוסף משפחת מולדובן יש ניחוח אישי־פרטי. כך ירושלים, כמרכז החיים היהודיים והתפילות בכל הדורות, היא נקודת מוקד באוסף. נמצא בו אחד המבחרים המשובחים ביותר של מפות ארץ הקודש וספרות הצליינות הקדומה, וכן כמה מן ההגדות הנדירות ביותר ששרדו. בכלם יש מצג של ירושלים ושל המקומות הקדושים האחרים. כל חפץ המוצג כאן אינו אלא מייצג נבחר של פרטים דומים רבים המצויים באוסף מולדובן. כל אחד מהם מייצג היבט מיוחד מסוים של החוויה היהודית אשר כה מרתקת את המשפחה, כל פריט אינו אלא אבן יחידה בתוך פסיפס הפריטים שבנתה המשפחה. המיקוד האינטלקטואלי, הרגישות האסתטית והיהודיות השורשית של בני משפחת מולדובן ממלאים את האוסף שלהם, שקיבל בכך ערך ומשמעות מעבר לטך מרכיביו לפרטיהם. החוויה היהודית הכוללת המוצגת באוסף באמצעות חפצים חומריים היא הדבר שאנו מבקשים להציג כאן—"חיים יהודיים בראי אמנות יהודית".

אוצר התערוכה ועורך הקטלוג: רפי גרפמן
אוצר התערוכה ויועץ יודאיקה: ויליאם ל. גרוס
עיצוב והפקת הקטלוג: שרה פלד
תרגום לעברית: ששונה יובל
צילום הפריטים: זאב רדובן
הדפסה וכריכה: דפוס אלי מאיר בע"מ

קטלוג מס' 2

© תשנ"ט – 1999

המוזיאון ליהדות, בית כנסת ומרכז למורשת היהדות ע"ש צימבליסטה
אוניברסיטת תל-אביב

פנים לתולדות היהודים

המסמכים ההיסטוריים המוצגים בתערוכה נכתבו ביד. בני משפחת מולדובן סבורים שגם כתבי-יד בלתי מאוירים אלה הינם עדות חיה לחיים יהודיים, לא פחות מאשר הספרים המאוירים. המסמכים השונים הנוגעים ליהודים ולחיים יהודיים נוגעים להיבטים שונים של יהודים, ליחסים ההדדיים בתוך עולמם של היהודים וגם ליחסים עם החברות החיצוניות שבתוכם גרו.

FACETS OF JEWISH HISTORY

The historical documents displayed in the exhibition are all written by hand. For the Moldovans, these unadorned manuscripts are as vital as evidence of Jewish life as are the illuminated ones. The various manuscripts relating to Jews and Jewish life relate to different aspects of the Jews, interrelations within their own world, as well as relations with the external societies in which they resided.

רישיון לספק החצר המלכותי בווירטמברג מאייר לב

ווירטמברג, 1807
קלף, דיו, שעוות-חותם
ג 38.0 ס"מ ר 54.0 ס"מ

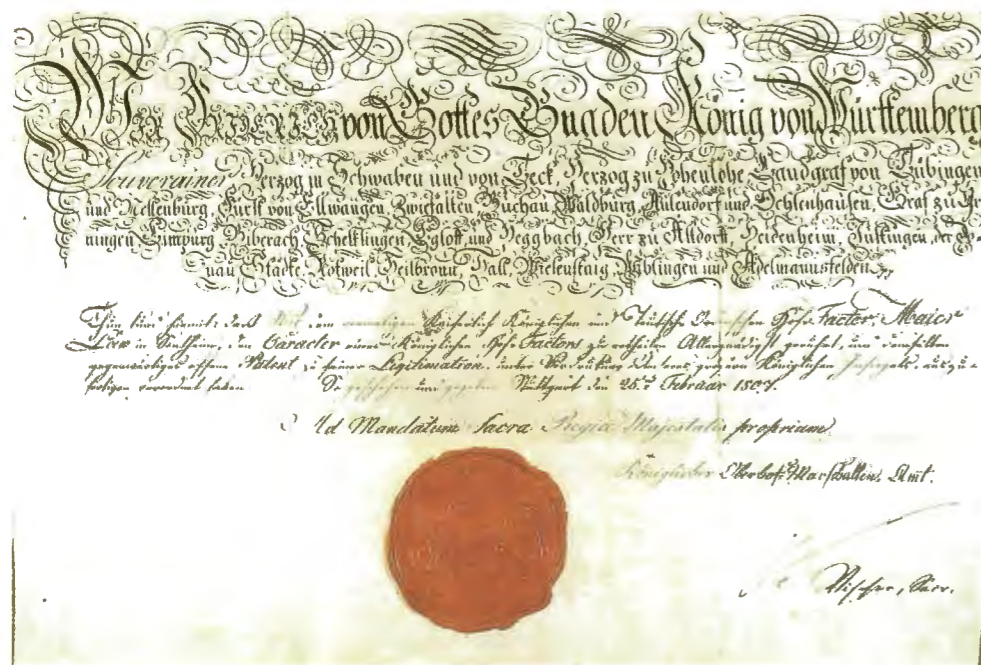
הקליגרפיה הנהדרת של תעודה זו משווה לה ערך אסתטי לצד העניין ההיסטורי. היא קובעת את מינויו של מאיר לב מזונטהיים כ"ספק החצר", ספק רשמי לחצר המלכותית בווירטמברג. יהודים רבים שירתו כ"יהודי חצר" במדינות הזעירות שבגרמניה ובאוסטריה בספקם שירותים פיננסיים וצבאיים. היה זה עיסוק רווחי אך תכופות מסוכן, כפי שהוכיח גורלו של "יהודי החצר" המפורסם, יוסף זיסקינד אופנהיימר (ראה מס' 4).

"PATENT FÜR DEN KÖNIGLICH WÜRTEMBERGISCHEN HOF-FACTOR MAIER LOEW"

Württemberg, 1807
Parchment, ink, sealing-wax
H 38.0 cm W 54.0 cm

1 The magnificent calligraphy of this document lends it an esthetic value alongside its historical interest. It sets down the appointment of Maier Loew of

Sonthem as "Court Factor", an official supplier to the royal court of Württemberg. Many Jews served as "Court Jews" in the petty lands of Germany and Austria, providing financial and military procurement services. This was a profitable but often dangerous occupation, as shown by the fate of a more famous "Court Jew", Joseph Suskind Oppenheimer" (see No. 4, below).



מוקדש לזכרה של

ג'ין סורקין מולדובן ז"ל

אישה, אם וסבתא למשפחת מולדובן

רוחה ואהבתה ליהודים ולחיים יהודיים

תרמו ליצירת אוסף זה

זכרה עדיין נוכח בכל חפץ וחפץ

LICENSE TO BEAR ARMS

Treviso, 1555
Parchment, ink
H 32.0 cm W 21.0 cm

This is a most unusual document granting official permission, from the chief district magistrate for the territories controlled by Venice, to Calimano, a Jew, to carry a sword – a privilege generally forbidden to Jews. Calimano's father, a moneylender, had been murdered in the castle of Asolo during a robbery. The privilege to bear arms was given both for self-protection and to assist in recovering moneys owed to the father. The Moldovans persistently sought out such unusual records of Jewish history.

3

רישיון לנשיאת נשק

טריבסו, 1555
קלף, דיו
ג 32.0 ס"מ ר 21.0 ס"מ

מסמך יוצא דופן, המעניק רשות רשמית מצדו של השופט המחוזי הראשי לשטחים שבשלטון ונציה לקלימנו, יהודי, לשאת חרב – פריבילגיה שבדרך-כלל נאסרה על יהודים. אביו של קלימנו, מלווה-כספים, נרצח בטירת אסולו במהלך שוד. הפריבילגיה לשאת נשק ניתנה לבן הן להגנה עצמית הן כסיוע בהשבת כספי חובות לאביו. בני משפחת מולדובן חיפשו בהתמדה עדויות בלתי-רגילות כאלה בהיסטוריה היהודית.



DEED OF LOAN

Neunstadt (?), 1461
Parchment, ink, sealing-wax
H 19.0 cm W 29.0 cm

Much information concerning Jews in early times can be gleaned from legal documents, often from official archives. Such records of commercial and financial transactions are a prime source for the history of European Jewry. The present loan agreement records the indebtedness of Johann Lionhart Parr, Knight, to "Josseph Knoflach, a Jew", and bears two seal-impressions in witness thereof. At the lower right of the document there is added a brief summary of the text in Yiddish.

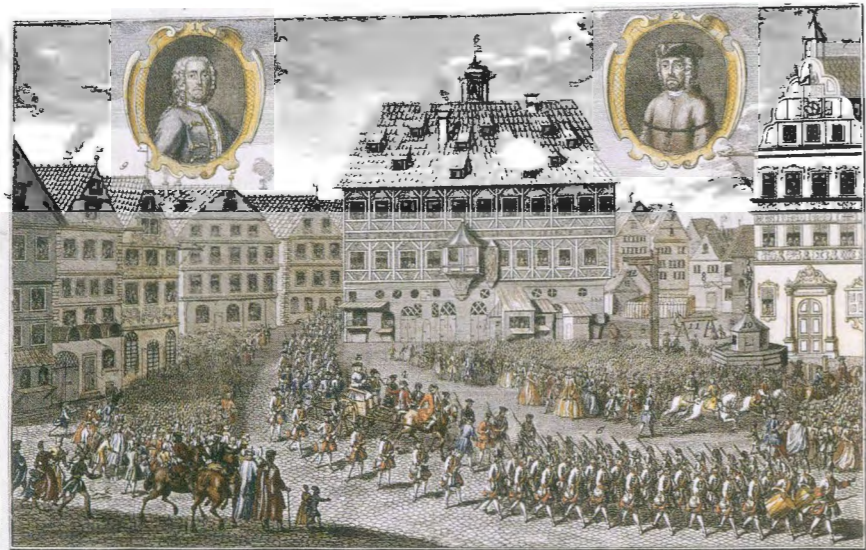
2

שטר הלוואה

בוינשטאט (?), 1461
קלף, דיו, שעוות-חותם
ג 19.0 ס"מ ר 29.0 ס"מ

ניתן ללקט מידע רב על יהודים בעבר מתוך מסמכים בענייני חוק שנמצאים תכופות בארכיונים רשמיים. דיווחים כאלה על פעולות מסחריות ופיננסיות הם מקור ראשון במעלה להיסטוריה של יהדות אירופה. שטר הלוואה זה הוא רישום התחייבותו של האביר, יוהאן ליונהארט פאר, ל"יוסף קנופלאק, יהודי", ונושא עליו שתי טביעות חותם המעידות על כך. בקצה הימני התחתון של המסמך נוסף סיכום קצר של הטקסט ביידיש.





"דימוי נאמן" "A TRUE IMAGE"

אוגסבורג, 1738
 תחריט, צביעת-יד
 א 47.0 ס"מ ר 34.0 ס"מ
 Augsburg, 1738
 Engraving, hand-colored
 L 47.0 cm W 34.0 cm

אירועים היסטוריים, שיהודים—בעיקר מפורסמים—היו מעורבים בהם, תועדו לעתים בדימויים פופולריים. יוסף זיסקינד אופנהיימר, הידוע כ"יהודי זיס", היה יהודי חצר בוורטמברג. מות פטרונו גרם לנפילתו, למשפטו ולהוצאתו להורג ב-1738. ההדפס שלפנינו, אחד מרבים על נושא זה, מתאר באופן טיפוסי את הגרדום בגובה 30 מטרים ואת דיוקניו של היהודי זיס. בגרסאות אחרות מופיעות גם תמונות מחייו. האמן, לוקאס קונרד פפאנדצלט, צייר זאת "מן החיים".

Historical events involving Jews, especially famous ones, were occasionally recorded in popular images. Joseph Suskind Oppenheimer, known as "Jud Süs", had been a Court Jew in Württemberg. The death of his patron brought about his downfall, trial and execution in 1738 -- and led to the production of numerous illustrations. This print, one of several on this subject, typically depicts the 30-meter high gallows, along with his portraits. In other versions, scenes from his life also appear. The artist, Lucas Conrad Pfandzelt, "drew it from life".



Wahre Abbildung
 Der an dem Juden Joseph Süß Oppenheimers, aus der Pfalz gebürtig, am 21. Febr. Vorgekommenen Executions, eine solche zum Exempel der weltlichen Strafen, welche an demselben geschehen ist, dargestellt.
 von L. C. Pfandzelt.

כתבי-יד עבריים מאוירים

לכתבי-יד וספרים מודפסים היה תפקיד מרכזי בפולחן ובמסורת היהודיים באלפיים השנה האחרונות. עד להמצאת הדפוס היו כתבי-היד האמצעי היחיד (לצד מסורת שבעל-פה) להעברת מסורות מדור לדור. כתבי-היד המאוירים הקדומים ביותר ששרדו הם מן המאה ה-9, אולם יש להניח שהיו בנמצא גם לפני כן. מסורת כתבי-היד המעוטרים נמשכה גם לאחר המצאת הדפוס, זכתה לתחייה מחודשת במאה ה-18 וקודמה מאד עם עלייתם של "יהודי החצר" ושל סוחרים יהודיים עשירים. שלושת כתבי-היד המיניאטוריים מייצגים את התקופה המאוחרת הזו.

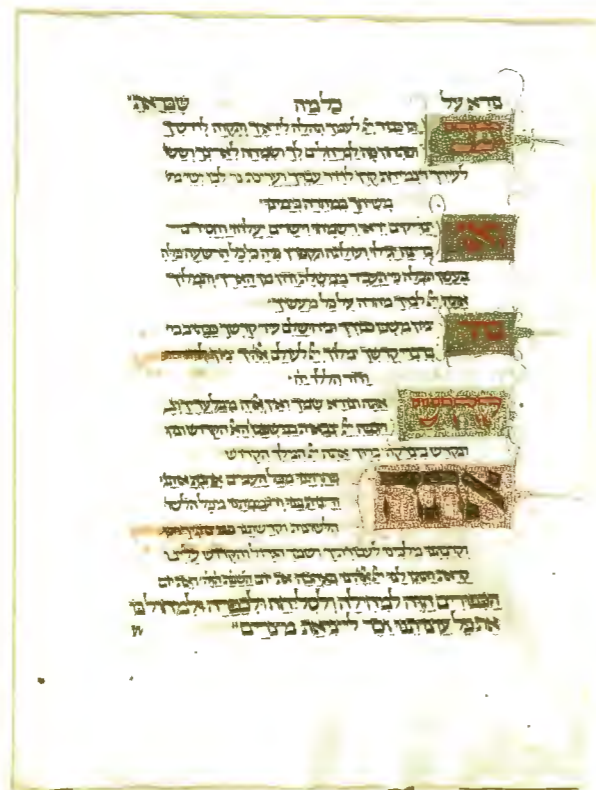
HEBREW MANUSCRIPTS AND BOOKS

Manuscripts and printed books have played a major role in Jewish ritual and tradition for the last two thousand years. Until the advent of printing, manuscripts were the only means (besides oral tradition) of passing on traditions from one generation to the next. The earliest extant illuminated Hebrew manuscripts are from the 9th century, though such texts probably existed earlier. The tradition of ornamented manuscripts continued even after the invention of printing. In the 18th century there was a renewal of this tradition, largely facilitated by the rise of "Court Jews" and wealthy Jewish merchants. The display includes three miniature manuscripts representing this later phenomenon.

PAGE FROM ILLUMINATED MAHZOR

Germany, ca. 1300
Parchment, ink, gouache
H 42.0 cm W 32.0 cm

Beautifully illuminated manuscripts were produced over several centuries, from the 13th century on, for the Jewish communities of Europe. This page, from the Yom Kippur prayers in a Mahzor, provides an excellent example of ornamented initial words – the most common decorative feature in such manuscripts. The delicate colors and the tendril decoration are characteristic of the time and place.



דף מתוך מחזור מאויר

גרמניה, 1300 לערך
קלף, דיו, גואש
ג 42.0 ס"מ ר 32.0 ס"מ

כתבי יד מאוירים יפים ביותר נכתבו במשך מאות שנים החל במאה ה-13 ואילך, עבור הקהילות היהודיות של אירופה. דף זה מתוך מחזור תפילות יום הכיפורים הוא דוגמה מצויינת של מילות פתיחה מעוטרות, שהן העיטור האופייני הנפוץ ביותר בכתבי-יד כאלה. הצבעים העדינים ועיטור הקונקנות אופייניים לזמן ולמקום.

"גאוני וגדולי ישראל"

ברסלאו, 1900 לערך
הדפס אבן צבעוני
א 40.0 ס"מ ר 52.0 ס"מ

"THE GREAT LEARNED RABBIS OF JSRAEL"

Breslau, ca. 1900
Chromo-lithograph
L 40.0 cm W 52.0 cm

אף-על-פי שדיוקנאות רבנים מפורסמים החלו להופיע מאות שנים לפניכן, הן התרבו ככל שהוקלו ההגבלות על עשיית פסל ומסכה במהלך המאה ה-19. בדוגמה שלפנינו, הכוללת דיוקנאות של 40 רבנים מפורסמים, אשכנזים וספרדים, נמצא דיוקנו המסורתי של הרמב"ם במרכז. העיר ברסלאו שימשה זמן רב כמרכז להדפסת איורים יהודיים דתיים מעין זה, באותו תהליך צבעוני שהיה אז פיתוח חדש.

Although portraits of famous rabbis first appeared hundreds of years earlier, such pictures became more numerous as the customary strictures against "graven" images began to be relaxed during the course of the 19th century. The present example, which includes the portraits of 40 famous rabbis, both Ashkenazi and Sephardi, has the traditional depiction of Maimonides at its focus. Breslau was long a center for printing Jewish religious illustrations of this sort, in the colorful and then recently-developed process of chromo-lithography.



6

5



**ברכת המזון ותפילות וברכות
להזדמנויות שונות**

מורביה, 1728
קלף, דיו, גואש
ג 7.5 ס"מ ר 5.5 ס"מ

**GRACE AFTER MEALS AND
OTHER OCCASIONAL
PRAYERS AND BLESSINGS**

הסופר שכתב ספר זה, נתן בן שמעון ממזריץ', כתב הגדות וסידורי תפילה רבים, הפזורים כיום בספריות ובאוספים ברחבי העולם. סגנונו, המצטיין בייחודו ובאירוי המקסימים, זיכו את עבודתו בהערכה רבה. סידורי תפילה כאלה נעשו לעתים קרובות בשביל נשים.

Moravia, 1728
Parchment, ink, gouache
H 7.5 cm W 5.5 cm

The scribe of this book, Nathan ben Simson of Meseritsch, wrote numerous Hagaddot and prayer-books, now scattered in libraries and collections around the world. His distinctive style and charming miniatures have made his productions highly esteemed. Occasional prayer-books like this one were often made for women.



קריאת שמע וספירת העומר

READING OF THE SHEMA AND COUNTING OF THE OMER

גרמניה (?), 1738
קלף, דיו, גואש
ג 6.5 ס"מ ר 5.0 ס"מ

Germany (?), 1738
Parchment, ink, gouache
H 6.5 cm W 5.0 cm

כתביד מיניאטורי מהנה זה יוצא דופן הן בממדיו הן בעשרות האורים והמילים המעוטות. לכריכה המעוצבת יש אבזם כסף, ודומה שהספר נעשה לשימוש של אדם המרבה לנסוע. אין בכתביד זה חתימה של האמן, אולם סביר להניח שהוא אותו אמן של כתביד מקביל שבספריית המבורג—"יצחק בן יהודה".

This delightful miniature manuscript is unusual both in its size and in its dozens of illuminations and decorated words. The tooled binding has silver clasps, and the book was probably made for a person who traveled often. Though this manuscript is unsigned, it is most likely by the same artist as a parallel manuscript in a Hamburg library – "Isaac ben Yehuda".

8



ספר מוהל MOHEL BOOK

גרמניה (?), 1787
קלף, דיו
ג 7.3 ס"מ ר 4.5 ס"מ

Germany (?), 1787
Parchment, ink
H 7.3 cm W 4.5 cm

במאה ה-18 העדיפו מוהלים מסוימים שסדר הטקס שלהם יהיה בכתביד (במקום להשתמש בהוצאה מודפסת). לעתים יש גם איור של טקס הברית. איורים אלה הם בדרך כלל נאיביים בהבעתם, אך יש בהם קסם רב. לא ידועה שום עבודה אחרת של סופר סת"ם זה, "יעקב בן אברהם, סופר".

In the 18th century, some Mohalim (circumcisers) preferred to have the order of their ceremony in manuscript form (rather than using a printed edition). Occasionally, the circumcision ceremony itself was illustrated. These illustrations are usually naive in rendition, but have great charm. No other work of this scribe, "Jacob ben Avraham, Scribe," is known.

9

השירים אשר לשלמה

וונציה, 1622/23
דפוס בלט
ג 24.0 ס"מ ר 17.5 ס"מ

סאלאמונה דה רוסי, האחרון והמפורסם מבין מוסיקאי החצר היהודיים במנטובה של המאה ה-16, היה גם נגן וגם מלחין. תרומתו הייתה בעיבודיו המוסיקליים לקול בסגנון המדרגל, של מזמורי תהלים, תפילות ופיטויים לחגים בבית הכנסת. הספר הנדיר הזה, שיצא לאור בידי בראגאדיני קונטרסים קונטרסים, מכיל את תוויו המוסיקה הקדומים ביותר שנדפסו בספר עברי.



"HA-SHIRIM ASHER LI-SHELOMO"

Venice, 1622/23
Letterpress
H 24.0 cm W 17.5 cm

Salamone de' Rossi, the last and most famous of the Jewish court musicians in 16th-century Mantua, was both a musician and a composer. His lasting contribution was the arrangement for voice, in madrigal style, of psalms, hymns and other religious poems for use in festival services in the synagogue. This rare book, which was published by Bragadini in several fascicles, contains the earliest printed music in a Hebrew book.



המילה המודפסת

היהודים ידועים כ"עם הספר", ובני הזוג מולדובן אינם יוצאים מכלל זה. שניהם רצו לתעד את ייצור הספרים בעלי עניין יהודי, הן עבודות עיקריות בתולדות הדפוס העברי הן עבודות שאינן בעברית הנוגעות לעניינים יהודיים. ביתה של משפחת מולדובן הוא במובנים רבים "מקדש הספר", וכל חדר הוא ספרייה לעצמו. בין ספריהם יש הרבה הוצאות של התנ"ך.

THE PRINTED WORD

The Jews are known as the "People of the Book", and the Moldovans are no exception. They were interested in documenting book production of Jewish interest, both major works in the history of Hebrew printing and non-Hebrew work which concerned things Jewish. The Moldovan home is in many ways a "temple to the book", with every room a library in itself. Among their books are many editions of the Bible.



תנ"ך עברי

וונציה, 1525-28
דפוס בלט, צבע זהב
ג 22.0 ס"מ ר 17.0 ס"מ

דניאל בומברג, מן הראשונים והחשוב ביותר בין המדפיסים הנוצריים של ספרים עבריים, הוציא לאור כמעט מאתיים ספרים עבריים, וביניהם ההוצאות לאור הראשונות של התלמודים, הן הבלבלי הן הירושלמי. ואכן, העימוד שלו לדרך התלמוד נתקבל בצורה התקנית המקובלת עד היום. התנ"ך שלפנינו הוא השלישי שהדפיס בומברג, הוא יצא קונטרסים קונטרסים בהמשכים במשך שלוש שנים (עותקים שלמים נדירים). כמה ממילות הפתיחה מודגשות בהב בעבודת-יד המזכירה עיטורי כתיב-יד.

HEBREW BIBLE

Venice, 1525-28
Letterpress, gold paint
H 22.0 cm W 17.0 cm

Daniel Bomberg, one of the first, and the most prominent, Christian printers of Hebrew books, published almost two hundred Hebrew titles, including the earliest complete editions of both the Babylonian and the Palestinian Talmud. Indeed, his typographical layout for the Talmud page became the standard form still used today. This Bible was the third that he printed, issued in fascicles over a three-year period, and complete copies are rare. Some of the initial words are enhanced by hand in gold, reminiscent of manuscript ornamentation.

**SEDER HA-KUNTERES.
OCCASIONAL PRAYERS AND
HYMNS**

Avignon, 1765
Letterpress
H 26.0 cm W 20.5 cm

Hebrew books have been printed over the last five centuries at hundreds of cities around the world. In some places, such as Amsterdam and Venice, thousands of editions were printed (including the earliest Avignon rite prayer-books, at the former). At Avignon itself, only four such books were published, of which this is the earliest; it was printed by Isaiah Vidal and Mordecai Ventura. Prior to this all the special prayers and rites of Comtat-Venaissin were written down only in manuscript.

13

**סדר הקונטרס
תפילות וזמירות להזדמנויות שונות**

אויניון, 1765
דפוס בלט
ג 26.0 ס"מ ר 20.5 ס"מ

ספרים עבריים הודפסו בחמש מאות השנים האחרונות במאות ערים ברחבי העולם. בכמה מן המקומות, כמו אמסטרדם ונציה, הודפסו אלפי מהדורות (ובתוכן המהדורה הראשונה של הסידור כמנהג אויניון שהודפס באמסטרדם). באויניון עצמה יצאו לאור רק ארבעה ספרים עבריים, וזה שלפנינו הוא המוקדם מביניהם; הוא הודפס על ידי ישעיהו וידאל ומרדכי ונטורה. לפני הוצאה מודפסת זו יצאו כל המנהגים והתפילות המיוחדים של קומטאט'ונאיסן אך ורק בכתב-יד.

סדר הקונטרסים

כולל בו הקדושים והנשים לשבת • סדר ההברלה והמוטנים למצואי
שבת • הלל • גי' הנוכה וסדר פורים • הגדה של פסח וקידושין
לימים • נשים • סדר שכליל שמחת הזורה קריץ • וגם
נוסף על הראשונים • פיוטים וקידושין לחתנים • ופונגנים
שמוטרים בקל נאה ונעים • דברי יום כיבוש כאלה
וכאלה רבים • כאשר עיני הקורא תחזינה מישורים •
וכאשר שאין צריך לחודי הכל מסודרים •
כמנהג קהלות הקודש שבמחוז וינזון
זרים • ישמרו האל ויצילם לחדו
זרים :

נדפס במצות השותפים הצעירים ישעיהו וידאל ומרדכי ונטורה
יצו המניחים :



באויניון
שנת

ב"ה תת"ט אל"פ קצ"ה ל'ג' אל"ף

1765

12

קהילות מיוחדות

אוסף מולדובן מראה את הקסם שבדברים הבלתי-רגילים בחיים היהודיים, ב"יוצא דופן". כך, כמה קהילות יהודיות שימרו מנהגים מיוחדים, ובתוכם תפילות וטקסים שמחוץ למנהג האשכנזי והספרדי הרגילים. קהילה אחת כזו בקומטאט'ונאיסן שבדרום צרפת מקיפה את הערים אויניון, קארפנטרה, קאוויניון, ולייל-על-נהר-סורג.

SPECIAL COMMUNITIES

The Moldovan Collection displays a fascination for the unusual in Jewish life, for the "out of the ordinary". Thus, several Jewish communities preserved very special customs, with prayers and rituals outside the regular Ashkenazi and Sephardi rites. One such community was in Comtat-Venaissin in the south of France, encompassing the towns of Avignon, Carpentras, Cavaillon and L'Isle-sur-la-Sorgue.



**PRAYERS FOR ROSH HASHANAH,
ACCORDING TO THE RITE OF
THE HOLY CONGREGATION OF
L'ISLE**

Avignon, 1734
Paper, ink
H 29.0 cm W 21.3 cm

This is an example of the manuscripts used in Comtat-Venaissin prior to the printing of the first prayer-book for their special rites, in Amsterdam in 1765. There are many such manuscripts in libraries, but only a few are decorated, as is this example. The gate motif of the title-page, suited to the High Holy Days, is rather naive in execution. L'Isle-sur-la-Sorgue is the smallest of the four communities of this region following the specific rite of Avignon; the tiny congregation at "L'Isle" found its end in the Reign of Terror.

**תפילות לראש-השנה,
לפני מנהג הקהילה הקדושה ליל**

אויניון, 1734
נייר, דיו
ג 29.0 ס"מ ר 21.3 ס"מ

דוגמה לכתב-יד ששימשו בקומטאט'ונאיסן לפני הדפסת סידור תפילה לפי מנהגיהם המיוחדים, באמסטרדם ב-1765. קיימים כתב-יד רבים כאלה בספריות, אך רק מעטים מעוטרים כמו דוגמה זו. מוטיב השער בשער הספר, המותאם לימים הנוראים, הוא נאיבי למדי בביצועו. חיי הקהילה של ליל-על-נהר-סורג, הקטנה בארבע הקהילות באזור שנהגה לפי המנהג המיוחד לאויניון, הגיעו אל קצם בתקופת "שלטון הטרור".

ירושלים – מוקד היודאיקה

עד לעת האחרונה התרכזו החיים היהודיים סביב העניין הדתי וירושלים והמקדש שבה היו תמיד לב לבם. הם נזכרו בתפילות, באמנות ועל גבי חפצים במשך כמעט אלפיים שנה, מאז חורבן המקדש. דימויים של ירושלים ושל ארץ הקודש מהווים נושא מרכזי באוסף מולדובן. מפות ותמונות של ארץ הקודש מופיעים בכמה מהספרים המודפסים הקדומים ביותר. סיפורי מסעותיהם של עולי רגל, לעתים מאוירים, יצאו לאור באופן סדיר במשך מאות שנים.

לבני משפחת מולדובן יש רגישות עמוקה כלפי סמלים וסמליות, ואכן סמלים הם הלייטמוטיב המאפיין את כל האוסף שלהם. נושאי הר-הבית והכותל המערבי נעשו לעמודי התווך של הדימויים האמנותיים היהודיים במאות ה-19 וה-20. תערוכה ציבורית על הנושא "ירושלים" נערכה פעם בניו-יורק והייתה מבוססת כולה על חומר מאוסף מולדובן.

JERUSALEM – THE FOCAL POINT OF JUDAICA

Jewish life has till recently been centered entirely around religion. Jerusalem and its Holy Temple have always been its central pillar, and have been remembered in prayers, in art, and on objects – continuously for almost two thousand years. The images of Jerusalem and of the Holy Land form a central theme of the Moldovan Collection. In some of the earliest printed books, maps and views of the Holy Land appeared. Pilgrims' accounts, often illustrated, were regularly produced over the centuries. The Moldovans are deeply conscious of symbols and symbolism – a leitmotif running throughout their collection. The Temple Mount and the Western Wall became mainstays of Jewish imagery in the 19th and 20th centuries. A public exhibition with the theme of Jerusalem was once held in New York, based entirely upon the Moldovan Collection.



15

JERUSALEM

Germany, 1836/37
Lithograph
H 31.0 cm W 42.0 cm

This depiction of Jerusalem and its Holy Places was designed by Rabbi Yehoseph Schwarz, who had settled in Jerusalem in 1833. He was one of the first Jews to devote himself to the modern study of historical topography of Eretz-Israel. Although Jerusalem is identified as the place of printing, this view was published in Germany (Hürben?). The imagery of the central depiction here became a prototype for the depictions of the Holy City, in numerous media, for the rest of the 19th century.

ירושלים

גרמניה, 1836/37
הדפס אבן
ג 31.0 ס"מ ר 42.0 ס"מ

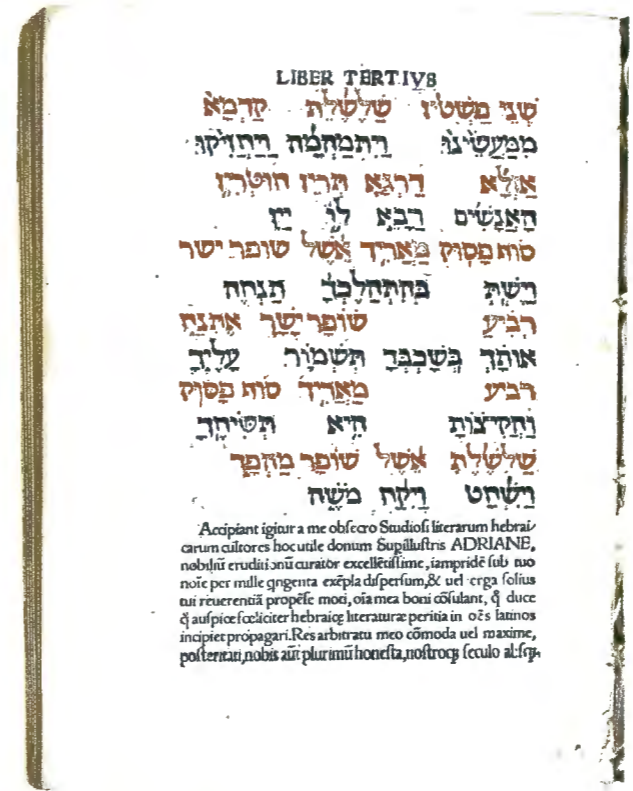
תיאור זה של ירושלים והמקומות הקדושים שבה עוצב בידי הרב יוסף שווארץ, שהתיישב בירושלים בשנת 1833 והיה מראשוני היהודים שהתמסרו למחקר מודרני של הטופוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל. אף-על-פי שירושלים מזוהה כמקום ההדפסה, הרי התמונה יצאה לאור בגרמניה (הורבן?). הדימוי שבמרכז התיאור שכאן נעשה אבטיפוס לתיאור עיר הקודש במשך כל המאה ה-19.

מנהגים יהודיים

באוסף מולדובן לא תהיה הבנה מלאה ושלמה של חיים יהודיים בלא השפעותיהם של מקורות לא-יהודיים. ספרים העוסקים בשאלות אלה, חלקם מאוירים, מהווים חלק חשוב מן האוסף. ספרייתם הפרטית מגלה את התעניינותם המעמיקה של בני מולדובן גם בתרבויות אחרות.

JEWISH CUSTOMS

For the Moldovan Collection, a full understanding of Jewish life would have been incomplete without the impressions of non-Jewish sources. Books dealing with this views, some of them illustrated, form an important part of the collection. As their own library shows, the Moldovans display a deep interest in other cultures too.



"על ההטעמות והכתיב של הלשון העברית"

האגנאו, 1518
דפוס בלט
ג 23.0 ס"מ ר 18.0 ס"מ

ההומניסט הידוע יוהנס רויכלין, מראשוני חוקרי השפה העברית הנוצריים, הגן בתוקף על לימודים ועל ספרים יהודיים בתקופה שעמדה כזו הייתה מאוד בלתי מקובלת. הוא אף התווכח בפומבי עם אלה שרצו להעלות ספרים עבריים על המוקד. רויכלין היה גם חלוץ לימודי הקבלה בין הנוצרים, וגם כתב על דקדוק עברי. ספר זה, העוסק בשפה העברית, מכיל תריסר דפים של תווים מוסיקליים, ובהם גם טעמי המקרא הקדומים.

14

DE ACCENTIBUS ET ORTHOGRAPHIA LINGUAE HEBRAICAE

Hagenau, 1518
Letterpress
H 23.0 cm W 18.0 cm

The well-known Humanist, Johannes Reuchlin, was an early Christian Hebraist, a strong defender of Jewish books and scholarship at a time when this stand was very unpopular. He even publicly debated with those who sought to burn Hebrew books. Reuchlin was also a pioneer of Christian Kabbalah studies, and wrote on Hebrew grammar as well. The present work, concerning the Hebrew language, also contains twelve pages of musical notation, including an ancient synagogue chant.

העולם כולו בעלה תלתן

THE ENTIRE WORLD IN A CLOVERLEAF

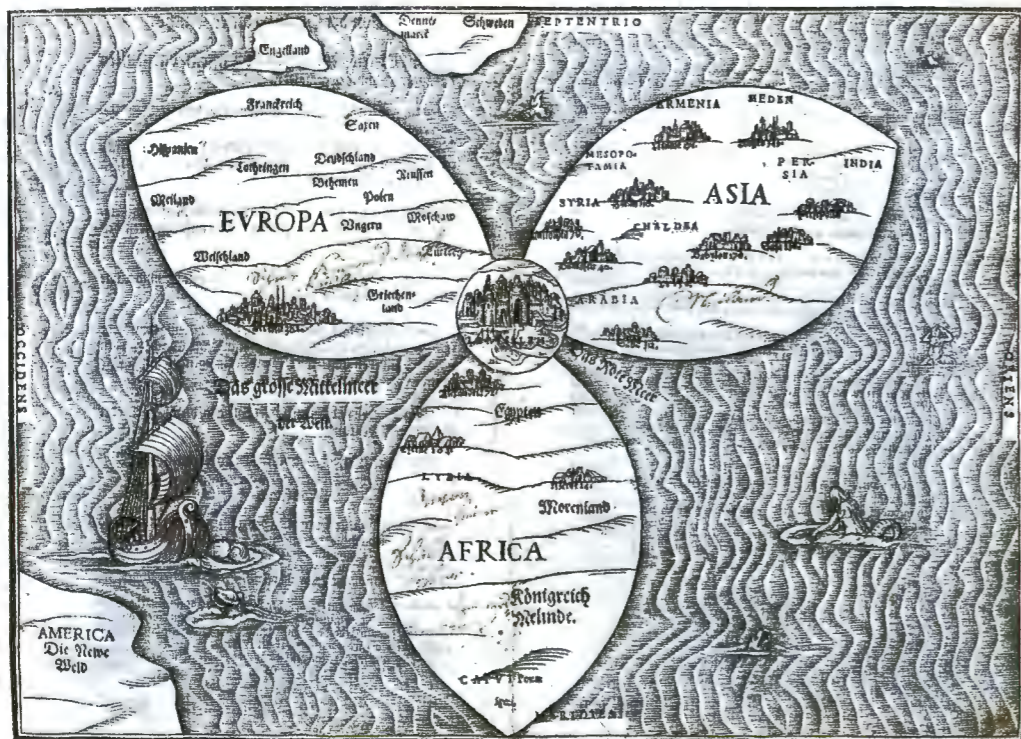
לייפציג, 1581
 חיתוך עץ
 ג 39.0 ס"מ ר 30.0 ס"מ

Leipzig, 1581
 Woodcut
 H 39.0 cm W 30.0 cm

מפה קדומה מפורסמת זו, מתוך "מסע דרך כתיב הקודש", נדפסה פעמים רבות במהלך המאות ה-16 וה-17. התיאור הסכימטי של שלוש היבשות העיקריות כעלים עם ירושלים במרכז העולם הוא תמונה בלתי נשכחת המעוררת הערצה. יבשת "אמריקה", העולם החדש המצוירת בפינה השמאלית התחתונה מקלקלת במידת מה את הסכימה הברורה והנקייה.

This famous early map, from "Itinerarium Sacrae Scripturae", was reprinted numerous times during the 16th and 17th centuries. The schematic depiction of three major continents as leaves, with the city of Jerusalem at the center of the world, is a compelling and indelible image. This neat scheme is somewhat marred by the land-mass of "America, the New World", in the lower left-hand corner.

17



פלשתינה PALESTINA

פריס, 1488
 חיתוך עץ, צביעת יד
 ג 39.5 ס"מ ר 55.5 ס"מ

Paris, 1488
 Woodcut, hand-colored
 H 39.5 cm W 55.5 cm

המהדורה הלטינית הראשונה של "מאמר על חידושים" יצאה לאור בליבק ונדפסה בידי לוקאס בראנדיס דה שאס ב-1475. הספר מכיל מפה עגולה של העולם עם "פלשתינה" ו"יהודה" במרכזו. כאילו בהמשכות, מתארת המפה את ירושלים מוקפת החומה במרכזו. מפות אלה, שהן הראשונות בדפוס שתאריכן ברור, הן גם הראשונות המנסות לתאר את מראה פני הקרקע ביחסים ריאליסטיים. המפה שכאן, מהמהדורה הצרפתית, נדירה ממש כמו המהדורה המקורית, שממנה נותרו רק שני עותקים ידועים.

The first, Latin edition of the "Rudimentum Novitorum" was published in Lübeck and printed by Lucas Brandis de Schass in 1475. The book includes a round map of the world, with "Palestina" and "Judea" at its center. As if in continuation of the world map, this map shows the walled city of Jerusalem at its center. These maps, the earliest printed maps of clear date, are also the earliest attempt to indicate land features in a realistic relationship to one another. The present map, from the French edition, is almost as rare as the original edition, of which only two copies are known.

16



**"מחקר התכניות והמראות של
הבניינים הקדושים בארץ
הקודש"**

**TRATTATO DELLE PIANTE &
IMMAGINI DE SACRI EDIFICI DI
TERRA SANTA**

פירנצה, 1620
דפוס בלט, תחריט
ג 28.0 ס"מ ר 20.0 ס"מ

Florence, 1620
Letterpress, engraving
H 28.0 cm W 20.0 cm

ספרי מסע רבים שימשו כמדריכים למקומות הקדושים ולבניינים שבארץ הקודש, ולירושלים במיוחד. כך זה, מאת הפרנציסקני ברנרדו אמיקו, מתאר את האתרים ומלווה באיורים שנחרטו בידי האמן הידוע כיום ז'ק קאלו. (זוהי המהדורה הראשונה עם תחריטיו של קאלו). מפת ירושלים של דה אנג'ליס (ראה מס' 18) שימשה בבירור דגם למפת ירושלים הנראית כאן.

Many travel books served as guides to the Holy Sites and buildings of the Holy Land, and to Jerusalem in particular. This volume, by the Franciscan Bernardo Amico, describes the sites, accompanied by illustrations etched by the now famous artist Jacques Callot. (This is the first edition with Callot's etchings.) The De Angelis map of Jerusalem (see No. 18) clearly served as the model for the Jerusalem map seen here.

19



**TOPOGRAPHICA DELINEATIO
HIEROSOLYMAE**

18

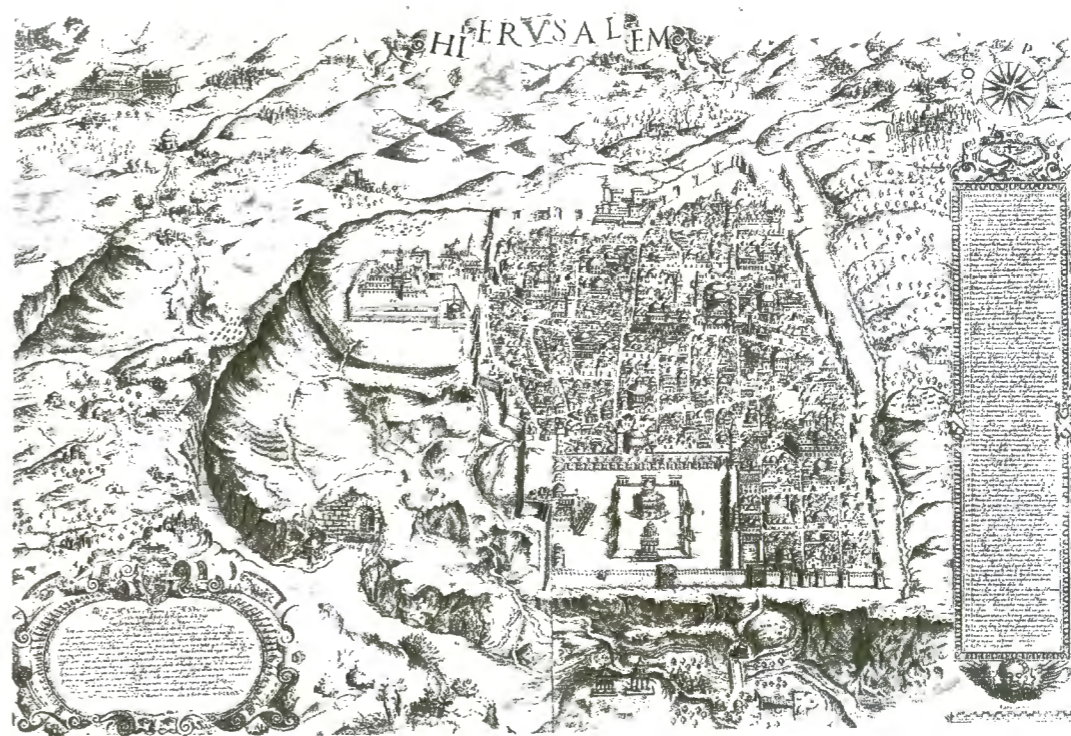
Rome, 1578
Copper engraving (in two sheets)
H 55.0 cm W 81.0 cm

Referred to in cartographic literature as the "Lost Map of Jerusalem", this copy was discovered and researched by the Moldovans only some twenty years ago, and is still the only copy known. The map was compiled by a Franciscan monk, Antonio de Angelis of Lecce, who lived in Jerusalem from 1570 to 1578. Made for pilgrims to the Holy City, it served as a prototype for numerous later maps of the city (see No. 19).

"מתווה טופוגרפי של ירושלים"

רומא, 1578
תחריט נחושת (בשני גליונות)
ג 55.0 ס"מ ר 81.0 ס"מ

בספרות הקרטוגרפית ידועה מפה זו כ"המפה האבודה של ירושלים". היא נתגלתה ונחקרה על ידי משפחת מולדובן לפני כעשרים שנה, ועודנה כיום העותק היחיד הידוע. המפה חוברת על-ידי הנזיר הפרנציסקני אנטוניו דה אנג'ליס מלצ'יה, שחי בירושלים מ-1570 עד 1578. המפה נעשתה לשירותם של עולי-רגל לארץ הקודש, ושימשה אבטיפוס למפות רבות של ירושלים שנעשו אחריה (ראה מס' 19).



מסרק של חברה קדישא

בוהמיה (?), מתוארך 1647/48
כסף, יצוק, חרוט, מוטבע
ג 9.6 ס"מ ר 7.2 ס"מ (המסרק בלבד)

החברה קדישא בכל קהילה יהודית מפקחת על הכנת המת לקבורה, דואגת לקבורה עצמה ומטפלת בבית הקברות. בקהילות רבות היו מכשירים מיוחדים לטקס ניקוי המת, כמו מערכת זו של מסרק, ומנקי ציפורניים ואוזניים. הכתובת על המסרק היא: "בלע המוות לנצח" (ישעיה כה, ח; תאריך עברי לפי הגימטריה 1647/48 = 5)408).

HEVRA QADISHA COMB

Bohemia (?), dated 1647/48
Silver, cast, engraved, die-stamped
H 9.6 cm W 7.2 cm (comb only)

The Hevra Qadisha, "Holy [Burial] Society", of each Jewish community oversees the preparation of the dead for burial, sees to the burial itself, and cares for the cemetery. Many communities had special utensils for the ritual cleansing of the dead, such as the set of comb, fingernail pick and ear scoop. The inscription on the comb reads: "He will destroy death forever" (chronogram, Isaiah 25:8 = [5]408 = 1647/48).



21

מעגל החיים היהודי

המהלך היומיומי של החיים היהודיים סיפק חומר רב לאוסף מולדובן. ג'ין מולדובן אהבה את התכשיטים המיוחדים שענדו נשים יהודיות בארצות רבות, והאוסף עשיר בפריטים כאלה. לד"ר מולדובן יש תחושה מיוחדת כלפי קופסאות לכיסוי תפילין אשר יהודי נושא עמו לתפילת שחרית בבית הכנסת. המגוון והעושר בחלק זה של האוסף כמעט אין לו אח ורע. חפצים מן הלידה (סכין למילה וכמה קמיעות) ועד המוות (מסרק של החברה קדישא עבור הנפטרים) מיוצגים היטב. פריטים כמו שלוש כתובות הן רק אחדות מבין הרבה כתובות מעוטרת שבאוסף מולדובן, שמקורן במקומות רבים ובתקופות שונות.

סכין למילה

גרמניה (?), מתוארך 1769/70
כסף, חרוט; קרניאול; פלדה (להב)
א 19.6 ס"מ ר 1.5 ס"מ

הסכינים המיוחדים לברית מילה הם בדרך כלל מחודדים משני צדיהם כחרב פיפיות וחייבים להיות חדים ביותר. על פריט זה יש כתובת עברית הלקוחה מהתפילה הנאמרת בטקס הברית, פנייה אל "אליהו" מלאיך הברית, עמודי על ימיניי וסמכניי לפק. האותיות המסומנות עולות בגימטריה לתאריך 1769/70.



CIRCUMCISION KNIFE

Germany (?), dated 1769/70
Silver, engraved; carmelian; steel (blade)
L 19.6 cm W 1.5 cm

The special knives for Jewish circumcision are usually double-edged and must be very sharp. This example bears a Hebrew inscription derived from the ceremonial prayers, an appeal to "Elijah, Messenger of the Covenant, stand on my right and support me". The dotted letters provide a chronogram date for 1769/70.

THE CYCLE OF JEWISH LIFE

The course of Jewish daily life has provided much material for the Moldovan Collection. Jean Moldovan loved the special jewelry worn by Jewish women in many lands, and the collection is rich in such pieces. Dr. Moldovan has a special feeling for the Tefillin cases which a Jew would carry with him to morning services in the synagogue. The variety and richness of this part of their collection has seldom been equaled. Objects from birth (the circumcision knife and some of the amulets) to death (the Hevra Qadisha mortuary comb) are well represented. Such pieces as the three Ketubbot, "Marriage Deeds", are just a few of the many illuminated examples in the Moldovan Collection, originating in a multitude of locations and periods.



AMULET CASE

Italy, 18th century
Silver, repoussé, cast, gilt
H12.0 cm W 9.0 cm

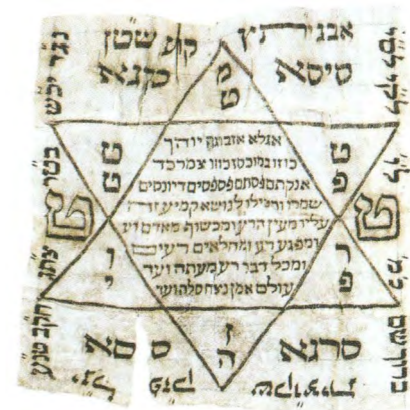
This splendid type of amulet case bears the name of "The Almighty", flanked by symbols associated with the Holy Temple in Jerusalem; such symbols are found on Torah ornaments in Italy as well. At the bottom is a bunch of grapes, a classical symbol of fertility and health. Within the hollow case is a parchment inscribed with various Kabbalistic texts, including angels' names, arranged in and around a Star of David, "May they protect... the bearer of this amulet from the Evil Eye and from witchcraft ... and from evil harm and from bad diseases and from every thing bad, from now and until eternity..."

22

קופסת קמיע

איטליה, המאה ה-18
כסף, רקוע, יצוק, מוזהב
ג 12.0 ס"מ ר 9.0 ס"מ

טיפוס נהדר זה של קופסת קמיע נושא את השם "שדי", ומוקף בסמלים הקשורים למקדש בירושלים; סמלים אלה מצויים גם על קישוטי ספרי תורה באיטליה. בתחתית נראה אשכול ענבים, סמל קלאסי לפיריון ולבריאות. בחלק החלול שבקופסה יש קלף שעליו כתובים טקסטים קבליים שונים; ביניהם שמות מלאכים מסודרים בתוך מגן דוד ומסביבו "שמרו... לנושא קמיע זה עליו מעין הרע ומכשוף... מפגע רע ומחלאים רעים ומכל דבר רע מעתה ועד עולם...".



קמיע לאישה

קורדיסטאן, ראשית המאה ה-20
 כסף, רקוע, חרוט, מוטבע; קרן
 תליון: ג 7.7 ס"מ ר 7.2 ס"מ
 חרבות: א 6.4 ס"מ קופסאות: א 8.9 ס"מ
 שרשרת: א 121.5 ס"מ

על התליון הראשי רשומים הרבה שמות האלוהות ושמות מלאכים ועמם טקסט הקמיע "סייג לנק"ז". בין המלאכים חמשת המלאכים הראשיים: אוריאל, רפאל, גבריאל, מיכאל ונוריאל. לשון הכתובת הקמעית הוא "לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם . . . יפול מצדך אלף ורובה מימינך" (תהילים צא, ה-ז). קמיעות החרבות ניתנים לרוב לילדים אשר אחד מאחיהם או אחיותיהם נפטר בצעירותו.

WOMAN'S AMULET

Kurdistan, early 20th century
 Silver, chased, engraved, die-stamped;
 horn
 Pendant: H 7.7 cm W 7.2 cm;
 Swords: L 6.4 cm; Cases: L 8.9 cm;
 Chain: L 121.5 cm

The main pendant bears numerous names of the Lord, angels' names, together with amuletic texts, "A protection to the bearer of this amulet". Among the angels are the five archangels, Uriel, Raphael, Gabriel, Michael and Nuriel. The apotropaic texts state, "You shall not be in fear of night, nor of the arrow in flight in daytime.... A thousand shall fall at thy side and a myriad at thy right hand." Such sword amulets were often given to children, a sibling of whom died young.

24



ענק עם קמיע

איטליה או הבלקנים; המזרח התיכון, סוף המאה ה-19/
 תחילת המאה ה-20
 זהב, חרוט, רקוע; אלמוג
 תליון: ג 5.0 ס"מ ר 2.3 ס"מ
 קופסה: א 4.5 ס"מ; שרשרת: א 54.0 ס"מ

על התליון כתוב "שדי" בצד אחד; בצד האחר נמחקה הכתובת (כנראה שם הבעלים). תיבת הקמיע בצורת צינורית; אין בה עתה קלף הקמיע. בצורתו הנוכחית ענק זה מורכב ממגוון של אלמנטים.

23



AMULET NECKLACE

Italy or Balkans; Middle East, late 19th-
 early 20th century
 Gold, engraved, chased; coral
 Pendant: H 5.0 cm W 2.3 cm;
 Case: L 4.5 cm; Chain: L 54.0 cm

The pendant is inscribed Shaddai ("The Almighty") on one side; on the other side, an inscription has been erased (probably the owner's name). The pod-shaped amulet case is now empty of its parchment amulet. In its present form, this necklace is a combination of diverse elements.

תיק לטלית

מרקו, לאחר 1925
 כסף, מקודח, חרוט; קטיפה
 ג 20.0 ס"מ ר 26.5 ס"מ עובי 3.5 ס"מ

תיקים כאלה לטלית נעשו בדרך כלל לכבוד חגיגת בר-מצווה של נער, בשעה שהוא מקבל על עצמו עול תורה ומצוות. במקרה דנן שמו של הנער "מימון בר יצחק הכהן היו". החנוכיה מס' 74, אף היא ממרקו, נעשתה מתיק כזה. סגנונה של רשת הכסף כאן אופייני הן לפאס והן למכנאס. כפי שהיה מקובל במרקו כולה גם בערים אלה היו צורפי הכסף אמנים יהודים.

TALLIT BAG

Morocco, after 1925
 Silver, pierced, engraved; velvet
 H 20.0 cm W 26.5 cm TH 3.5 cm

Purses for the prayer shawl (tallit), like the one shown here, were often made for a young man's Bar Mitzvah, when he assumed responsibility for his compliance to the Commandments. In this case, the lad was "Maimon son of Isaac, May the Lord sustain and protect him". The Hanukkah Lamp No. 74, also from Morocco, was made from a bag such as this. The style of silver openwork here was characteristic of both Fez and Meknes. As was generally so in Morocco, the silversmiths in those towns were Jewish craftsmen.



קופסאות לתפילין **TEFILLIN CASES**

פולין, המאה ה-19
 כסף, חרוט
 ג 6.3 ס"מ א 9.9 ס"מ ר 6.7 ס"מ

על זוג קופסאות התפילין שכאן יש ציורים ויש כתובת הלקוחה מפרקי אבות ה, כ: "הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי" ופסוקים מירמיהו (ג, יז) " שה פזורה עמך ישראל", ומשיר השירים (ה, ב; ו, ט; ב, יד) "יונתי תמתי כחגוי הסלע". ייתכן שהפסוק האחרון מרמז על כך ששמו של בעל התפילין היה יונה.

Poland, 19th century
 Silver, engraved
 H 6.3 cm L 9.9 cm W 6.7 cm

This pair of Tefillin Cases bears depictions and a text derived from the Sayings of the Fathers (Pirke Avot 5: 20), "Be strong as the leopard and swift as the eagle, fleet as the gazelle and brave as the lion, to do the will of thy father which is in heaven", as well as phrases adapted from Jeremiah 50: 17, "Israel your people are scattered sheep," and from the Song of Songs (2: 14; 5: 2; 6: 9), "My dove, my perfection, in the cranny of the rocks". The latter quote may indicate that the owner's name was Jonah (lit. "dove" in Hebrew).

27

קופסאות לתפילין **TEFILLIN CASES**

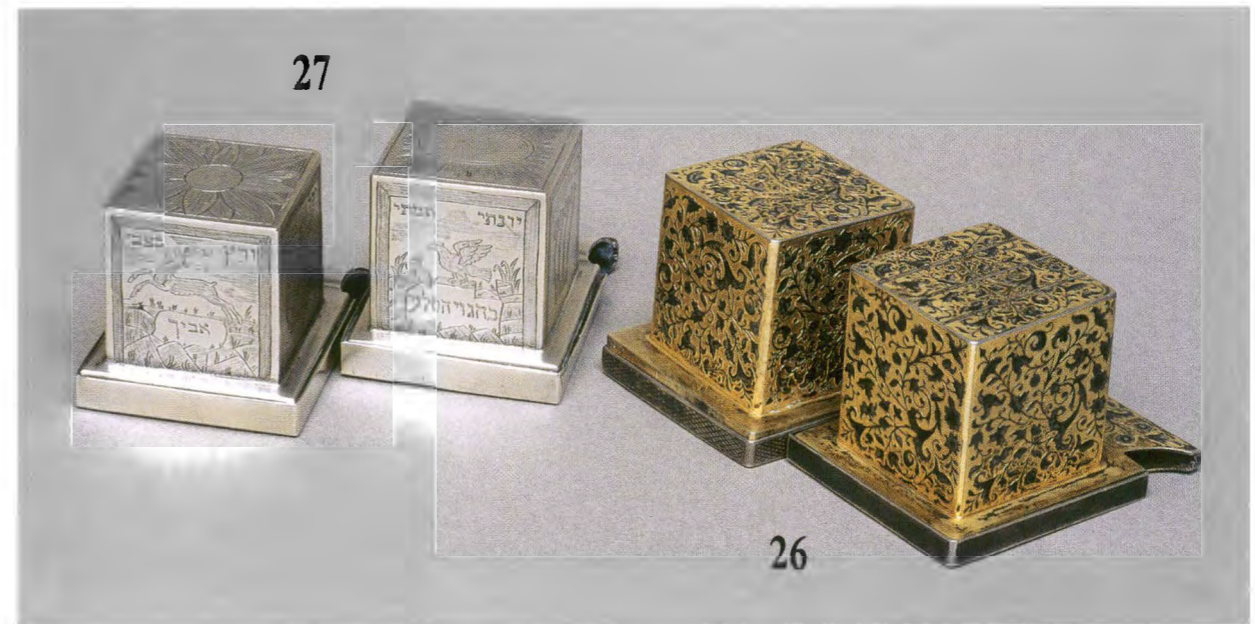
מוסקבה, 1840-50
 כסף, חרוט, משובץ בניאלו, מוזהב
 ג 6.2 ס"מ א 9.2 ס"מ ר 7.1 ס"מ

התפילין עשויים קלף ומכילים פרשיות מהמקרא. מניחים אותם בזמן תפילות, אחד כרוך על הזרוע והאחר על המצח. קופסאות כאלה משמשות להגן על התפילין כשאנים בשימוש והיו נהוגות הרבה במזרח אירופה. זוג זה עשיר בעיטוריו בדגם פרחוני, והקופסה המיועדת לראש מובחנת בארבע רצועות מעליה המצביעות על החלוקה הפנימית של תפילין של ראש. לפנינו אחת הדוגמות המשוכללות ביותר של חפץ זה, שמקורו כנראה בגליציה.

Moscow, 1840's
 Silver, engraved, inlaid niello, gilt
 H 6.2 cm L 9.2 cm W 7.1 cm

The Tefillin, "phylacteries", are made of parchment and contain verses from the Bible. They are worn during prayers, one strapped to the arm and the other on the forehead. Cases such as these serve to protect them when not in use, and were often used in Eastern Europe. This pair is richly ornamented in a floral pattern, and the one for the head is distinguished by the four bands on the top, indicative of the internal division of the tefillin for the head. They are one of the most elaborate examples of this type of object, the use of which appears to have originated in Galicia.

26





Joodfche Bruiloft

**"מנהגים והרגלים דתיים של
... היהודים"**

אמסטרדם, המאה ה-18
דפוס בלט, תחריט
ג 16.0 ס"מ ר 10.5 ס"מ (הספר)

במהלך המאות ה-17 וה-18 לוותה תנועת ההשכלה הכללית בתרבות אירופה בהתעניינות בדת היהודית ובמנהגיה מצדם של לא־יהודים. יצאו לאור ספרים רבים בנושא זה, בעיקר בידי מלומדים נוצריים או מומרים, ומהם לוו רבים באיורי המנהגים שתוארו. לעתים גם סופרים יהודים ביקשו להסביר את דתם ל"גויים". כך עשה ספר זה שהוא תרגום הולנדי ל"היסטוריה של המנהגים היהודיים" שיצא לאור בוונציה ב-1637, ונכתב בידי הרב והמלומד המפורסם לאון ממודינה (1571-1648). הוצאה הולנדית זו מכילה איורים של ארבעה טקסים יהודיים מאת החרט הידוע דאן לאוקנס.

**KERKZEDEN EN GEWOONTEN
DER ... JOODEN**

Amsterdam, 18th century
Letterpress, engraving
H 16.0 cm W 10.5 cm (book)

In the course of the 17th and 18th centuries, the general enlightenment in European culture was accompanied by an interest on the part of non-Jews in Jewish religion and customs. Many books were published on the subject, mostly by Christian or converted scholars, many of which were accompanied by illustrations of the customs described. Jewish authors occasionally also sought to explain their religion to "the Gentiles", and this volume is a Dutch translation of "Historia de' riti Ebraici", published in Venice in 1637, written by the famous Italian rabbi and scholar Leone Modena (1571-1648). This Dutch edition contains illustrations of four Jewish ceremonies, by the well-known engraver Jan Luykens.

כתובה מיקרוגרפית MICROGRAPH KETUBBAH

פירנצה, 1802
קלף, דיו, צבע זהב
א 70.0 ס"מ ר 47.0 ס"מ

כתובה פלורנטינית זו קידשה את נישואיהם של שניים מבני משפחות קמחי ופינצי. בפאנל העליון מתוארים במיקרוגרפיה אדם וחווה, המייצגים את הזוג היהודי הראשון, ומסגרת התמונה מורכבת מפסוקי תהילים הכתובים גם הם בכתב זעיר. מיקרוגרפיה, אמנות של בניית דגמים משורת זעירות של כתב, היא במהותה אמנות יהודית ייחודית. תחילת עיצובה בידי סופרי סת"ם יהודים בארץ-ישראל במאה ה-9, והיא המשיכה לשמש שם ובארצות רבות אחרות מאז ועד היום, נתפשטה בקהילות יהודיות ממצרים וארץ-ישראל עד לתימן בדרום ואירופה בצפון. הכתובה שלפנינו מייצגת היטב את כישורי הסופרים באיטליה במאות האחרונות.



Florence, 1802
Parchment, ink, gold paint
L 70.0 cm W 47.0 cm

This Florentine Ketubbah sanctified the marriage of two members of the Kimhi and Finzi families. In the top panel is a depiction of Adam and Eve, representing the first Jewish couple, rendered in micrography, while the frame is composed of psalms, also written in minute script. Micrography, the art of forming patterns from very small lines of script, is essentially a unique Jewish art form. It was first formulated by Jewish scribes in Eretz-Israel in the 9th century, and has been used there and in many other lands ever since, spreading among the Jewish communities from Egypt and Eretz-Israel to Yemen in the south and Europe in the north. The present Ketubbah is a good representative of such scribal skill in Italy in recent centuries.



כתובה איטלקית

פדואה, 1660

קלף, דיו, גואש

א 64.5 ס"מ ר 42.5 ס"מ

כתובה זו, שהיא מן הקדומות ביותר הידועות מפדואה, מדגימה שימוש מעניין בסמלים משפחתיים בקרב משפחות יהודיות איטלקיות. "שלטי משפחה" כאלה מופיעים על חפצים אישיים רבים, כגון כריכות של סידורי תפילה, אריגים ומסמכים מסוגים שונים. כאן שני הסמלים, המחברים לאחד ונראים במגן המחולק, מייצגים את משפחות הכהן וריאטי.

30

ITALIAN KETUBBAH

Padua, 1660

Parchment, ink, gouache

L 64.5 cm W 42.5 cm

This Ketubbah, among the earliest known from Padua, shows the interesting use of family crests among the Italian Jewish families. Such "coats-of-arms" appear on many personal objects, such as prayer-book covers, textiles and documents of various types. Here, the two crests combined into one, seen in the divided shield, represent the Ha-Cohen and Rieti families.





כתובה ירושלמית **JERUSALEM KETUBBAH**

ירושלים, 1863
 נייר, דיו, גואש
 א 65.0 ס"מ ר 48.0 ס"מ
 Jerusalem, 1863
 Paper, ink, gouache
 L 65.0 cm W 48.0 cm

כתובות מעוטרות החלו להופיע במזרח הקרוב בשלהי המאה ה-18 (אף כי מצויות דוגמאות בודדות מימי הביניים). האגרטה עם הפרחים ועץ התאשור, המצויים לרוב באמנות מוסלמית, נתקבלו כמוטיב תקני בכתובות של סוריה, ארץ-ישראל ומצרים וכן בפרס ובחלקים אחרים של האימפריה העות'מנית. במאה ה-19 זיהו את עץ התאשור לעתים קרובות עם הרהבית, כפי שאפשר להיווכח בתיאור במס' 15. בני הזוג הנישא היו ממשפחות ששון וקאלמאנו, כלומר ממקור מזרח-תיכוני ואיטלקי.

In the Near East, decorated marriage deeds began appearing already in the late 18th century (although isolated Medieval examples are extant). The vase with flowers and the cypress trees, common in Muslim art, became standard motifs on the Ketubbot of Syria, Eretz-Israel and Egypt, as well as in Persia and other parts of the Ottoman empire. In the 19th century, the cypress tree was often also associated with the Temple Mount as seen in No. 15. The bridal couple here were from the Sasson and Calamano families — that is, of Middle Eastern and Italian origin.



33

32

33

טבעת RING

אירופה, המאה ה-19
 זהב; קרנאול, "צורב"
 ג 3.3 ס"מ ר 2.4 ס"מ
 תושבת: א 2.1 ס"מ ר 1.8 ס"מ

Europe, 19th century
 Gold; carnelian, "etched"
 H 3.3 cm W 2.4 cm
 Bezel: L 2.1 cm W 1.8 cm

טבעת קבלית זו נענדה בלי ספק לשם הגנה וריפוי בזמן מצוקה ומחסור. הטקסט נושא תפילה: "באל שדי לקי יוהר י יוהר י מוע אינסיו" (ראשי תיבות: לישועתך קויתי ה' [בראשית מט, יח], סופי תיבות: כי מלאכיו יצוה לך [תהילים צא, יא], ראשי תיבות: מעתה ועד עולם אמן נצח סלה ועד).

This kabbalistic ring was surely worn for protection and healing in time of stress and need. The text invokes "The Lord, the Almighty ... Amen, for ever, Selah, eternally."

32

טבעת RING

אירופה, המאה ה-19
 זהב, חרוט; אגאט, מגולף
 ג 2.3 ס"מ ר 2.2 ס"מ
 תושבת: א 2.2 ס"מ ר 1.9 ס"מ

Europe, 19th century
 Gold, engraved; agate, carved
 H 2.3 cm W 2.2 cm
 Bezel: L 2.2 cm W 1.9 cm

טבעות מעין זו נענדו בהזדמנויות חגיגיות כשבת וימים טובים. הטקסט העברי הוא מספר ויקרא יט, לב: "מפני שיבה תקום", שבהקשר זה אין משמעותו ברורה.

Such rings as this were worn on festive occasions such as the Sabbath and festivals. The Hebrew text is from Leviticus 19: 32: "You shall rise before the aged," the significance of which is obscure in this context.



צמיד BRACELET

מרוקו, המאה ה-20
 כסף, חקוק; אמיל; זכוכית
 ג 3.0 ס"מ ק 7.3 ס"מ

האומנות והסגנון בתכשיט זה מצביעים על מוצאו מאזור טיזניט בדרום-מערב מרוקו. רוב צורפי הזהב והכסף במרוקו—כמו גם בארצות מוסלמיות רבות—היו יהודים. שיבוץ באמייל נעשה רק באיזורים מועטים במרוקו והיה מומחיות יהודית בלעדית.

Morocco, 20th century
 Silver, engraved; enamel; glass
 H 3.0 cm Ø 7.3 cm

The workmanship and style of this ornament indicates that it came from the Tiznit region in south-western Morocco. Most of the gold- and silversmiths of Morocco – as in many Muslim lands – were Jews. Enameling was practiced only in limited areas of Morocco, and was exclusively a Jewish craft.

35

תליין

מרוקו, מתוארך 1917
 כסף, מוטבע; זכוכית
 ג 14.3 ס"מ ר 11.4 ס"מ

לתליונים כאלה, המבוססים על חמש בליטות, היתה משמעות קמיעית, שכן יש להם אותו ערך מספרי כערכם של קמיעות ה"חמסה" המפורסמים יותר, שהיו בשימושם של מוסלמים ושל יהודים כאחד—במיוחד בצפון אפריקה. תליין מטיפוס זה נעשה בידי צורף יהודי בעיר החוף אסאווירה.

PENDANT

Morocco, dated 1917
 Silver, die-stamped; glass
 H 14.3 cm W 11.4 cm

Such pendants, based on five bosses, had an amuletic significance, for this has the same numerical value as the better-known hand-shaped hamsa ("five") amulets used by Muslim and Jews alike – particularly in North Africa. This type of pendant was made by Jewish silversmiths in the coastal town of Essaouira.

34



צמיד BRACELET

תימן, המאה ה-20
כסף, פיליגראן, ציפוי זהב
ק 9.0 ס"מ
Yemen, 20th century
Silver, filigree, gold wash
Ø 9.0 cm

צמידים כאלה, שנענדו בדרכי-כלל בזוגות על-ידי נשים עירוניות, היו חלק מנדוניית הכלה ושימשו בהזדמנויות חגיגיות.

Bracelets such as this one were generally worn in pairs by urban women in Yemen on festive occasions, and were part of a bride's trousseau.



37

NECKLACE

Yemen, 1930-50
Silver, filigree, gilt; turquoise; glass
H ca. 22.0 cm W ca. 25.0 cm

This impressive necklace was designed and made by an important Jewish silversmith in San'a during the 1930's and 1940's. He was apparently inspired by Turkish or Indian jewelry. Though it was not favored by Jewish women, it was a popular ornament among Muslim women. Such motifs as the birds and the small "hamsa" hand pendants were uncommon in the Yemenite silversmiths' repertoire.

ענק

תימן, 1930-50
כסף, פיליגראן, מוזהב; טורקיז; זכוכית
ג 22.0 ס"מ לערך ר 25.0 ס"מ לערך

ענק מרשים זה תוכנן ונעשה בצנעא בין השנים 1930 ל-1940 בידי צורף יהודי חשוב, שהושפע כנראה מתכשיטים טורקיים או הודיים. תכשיט זה לא היה חביב על נשים יהודיות, אך היה פופולרי אצל מוסלמיות. מוטיבים כמו הציפורים או תליוני ה"חמסות" הקטנות לא היו שכיחים במכלול הדגמים של הצורפים התימנים.



36



בית הכנסת

ספר התורה וקישוטיו מייצגים מוקד ראשוני לאספנות יהודית. גם כאן חיפשו בני משפחת מולדובן ובנו אוסף מייצג המדגים את האחדות ואת השוני בעולם היהודי. לצד החפצים בארון הקודש גם הפרוכת הגדולה, המפה הכחולה ומנורת הארד התלייה שימשו בעבודת הקודש בבית הכנסת.

THE SYNAGOGUE

The Sefer Torah, "Scroll of the Law", and its adornments represent a primary focus of Jewish collecting. Here, too, the Moldovans sought a representative collection, to demonstrate the unity and variety of the Jewish world. Such objects as the large Parokhet, the festive cloth, and the hanging brass lamp were mainstays in synagogue furnishings throughout Europe.

ארון קודש קטן

SMALL TORAH ARK

מזרח אירופה, שלהי המאה ה-19
עץ, מגולף, עבודת מחרטה, צבוע; מתכת (מנעול וכד')
ג 83.2 ס"מ ר 50.8 ס"מ ע 21.5 ס"מ

Eastern Europe, late 19th century
Wood, carved, turned, painted; metal (lock, etc.)
H 83.2 cm W 50.8 cm TH 21.5 cm

ספר תורה

Torah Scroll

אירופה, מתוארך 1890
קלף, דיו; נחושת, עבודת מחרטה, מחורר, מצופה, חרוט

Europe, dated 1890
Parchment, ink; brass, turned, cut-out, plated, engraved

טס לספר תורה

Torah Shield

גליציה, שלהי המאה ה-19
כסף, רקוע, חרוט, מוזהב בחלקו
ג 11.2 ס"מ ר 8.2 ס"מ

Galicia, late 19th century
Silver, repoussé, engraved, parti-gilt
H 11.2 cm W 8.2 cm

יד לספר תורה

Torah Pointer

אירופה, שלהי המאה ה-19
כסף, יצוק
א 11.6 ס"מ ר 1.2 ס"מ

Europe, late 19th century
Silver, cast
L 11.6 cm W 1.2 cm

בעוד רוב ארונות הקודש הם כמובן בבתי-כנסת או מתוכם, קיימים דגמים קטנים יותר שכל הנראה נעשו לשימוש ביתי. אחדים נשמרו בבתיהם של רבנים ואחרים פיארו את בתי העשירים. אחדים מארונות קודש פרטיים כאלה, ששרדו מהמאה ה-18, עוטרו בעבודות כסף מפוארות, אך ארון זה נעשה מחומרים צנועים יותר. הלוחות הצדדיים המגולפים דומים לאלה של ארונות הקודש הגדולים מעץ מבתי-הכנסת במזרח אירופה. גם הכתובות המצוירות בצד הפנימי של הדלתות היו מקובלות שם. הארון מכיל ספר תורה קטן, ש"עצי החיים" שלו עשויים פלז מוכסף ועליהם כתוב "זה הס"ת שייך להרב ר' שמחה בר' מרדכי שאחור. נגמר בחודש תשרי שנת תרנ"א לפ"ק" (=1890). ספר התורה מולבש במעיל מאוחר יותר, המתוארך 1917/18.

While most Torah Arks are clearly in or from synagogues, there are smaller examples which were apparently made for home use. Some were kept by rabbis at home, while others were a luxury of the wealthy. Several such surviving "private" arks from the 18th century are elaborately crafted in silver. The present ark is made of more modest materials. Its flanking openwork panels on the sides resemble those of the great wooden arks of Eastern European synagogues, and the painted inscriptions within the doors were also quite common there. This ark houses a small Torah Scroll, the silvered staves of which are inscribed: "This Torah Scroll belongs to Rabbi Simcha son of R. Mordechai Shahor; completed in the month of Tishri year [5]651" (=1890). The Scroll is covered with a later mantle, dated 1917/18.



פרוכת TORAH ARK CURTAIN

קריגסהבר, מתוארך 1723/24
קטיפת משי, משי, חוטי מתכת, מעשה
רקמה
ג 249.0 ס"מ ר 147.0 ס"מ

Kriegshaber, dated 1723/24
Silk velvet, silk, metallic thread,
embroidered
H 249.0 cm W 147.0 cm

פרוכת כזו היתה מצרך יקר מאוד במאה ה-18, ורוב הפריטים ששרדו נתרמו בידי "יהודי החצר" (ראה מס' 1). על פרוכת זו נרשם: "כתר תורה. נ"י האלוף הר"ר יהודא ליב בן פ"ו מדינה הר"ר שמעון ז"ל אולמא ואשתו מרת גענדעלי בת ה"ה פ"ו מדינה הר"ר יששכר בער יצ"ו. לסדר ולפרט שימעי ה' קי"ז י'הוד"ה. מעשה ידי בעז"ה אלקנה שי"ץ מפיו"דא" [תאריך עברי לפי גימטריה על הפסוק מספר דברים לג, ז = (5)484 = 1723/24]. שמו של אלקנה נמצא על מספר פרוכות מעשי ידיו. אכן כמה רוקמים של אריגי בית-כנסת התפרסמו הן בגרמניה והן בצ'כוסלובקיה.

Such a Torah Ark Curtain, Parokhet, was very expensive during the 18th century, and most of the extant examples were donated by "Court Jews" (see No. 1). This curtain was the "Donation of... Rabbi Juda Leib son of... the late Rabbi Simeon Ulma and his wife Mme. Gendele, daughter of... Rabbi Issachar Ber... in the year 'Year O Lord the voice of Judah' [chronogram, Deuteronomy 33:7 = (5)484 = 1723/24]; the work of my hands, with the Lord's help, Elkanah, Cantor from Fürth." Elkanah left his name on several Parokhot made by him. Indeed, there were several well-known male embroiderers of synagogue textiles, in both Germany and Czechoslovakia.

רימונים לספר תורה

TORAH FINIALS

מרוקו, סוף המאה ה-19/תחילת המאה ה-20
כסף, חרוט, מוטבע, יצוק
ג 26.8 ס"מ ק 6.1 ס"מ

Morocco, late 19th/early 20th century
Silver, engraved, die-stamped, cast
H 26.8 cm Ø 6.1 cm

האמנות היהודית הפולחנית בצפון אפריקה הושפעה כנראה עמוקות מזו של יהודי ספרד שלפני הגירוש ב-1492. אף כי ידוע לנו מעט על צורות ספרדיות של "רימונים", הרי ייתכן שתבנית החלון כאן, השכיחה כליכך בצפון אפריקה, היא שריד מימי הזוהר היהודיים בספרד. רוב הצורפים במרוקו, כבארצות מוסלמיות אחרות, היו יהודים, שיצרו חפצי אמנות למוסלמים וליהודים כאחד. טיפוס זה של רימונים לספר תורה נראה אופייני לערים פאס ומכנאס.

The Jewish ceremonial art of North Africa was apparently deeply affected by that of the Jews of Spain prior to the Expulsion from that land in 1492. Though we know little of Spanish forms of Rimmonim, the window-shape here – so common in North Africa – may have survived from the days of Judeo-Spanish glory. Most of the silversmiths in Morocco, as in other Muslim lands, were Jews, and they produced objects for Muslims and Jews alike. This type of Torah Finials seems to have been characteristic of the towns of Fez and Meknes.



41

TORAH FINIALS

Ukraine, dated 1889/90
Silver, filigree, engraved, cast, parcel-gilt
H 37.5 cm Ø 10.9 cm

These imposing, tower-form Torah Finials (Rimmonim) were intended to be placed atop the two rods of the Torah Scroll. The Hebrew dedicatory inscription reads: "This is the donation of Rabbi Zeev Wolf son of R. Hayyim Tennenblatt, in honor of the Torah, Year [5]550" (= 1889/90).

רימונים לספר תורה

אוקראינה, מתוארך 1889/90
כסף, פיליגרי, חרוט, יצוק, מוזהב בחלקו
ג 37.5 ס"מ ק 10.9 ס"מ

רימונים אלה, בצורת מגדלים רבי-רושם, מיועדים להרכבה על קצות המוטות (עצי החיים) של ספר התורה. זו לשון כתובת ההקדשה העברית: "ז"י הר' זאב וואלף בן [הר'] חיים טענענבלאט לכבוד התורה [ש'] תרנ"י לפק".



40

TORAH POINTER

Near East, late 19th-early 20th century
Silver, chased, cast
L 25.7 cm W 4.1 cm

יד לספר תורה

המזרח הקרוב, שלהי המאה ה-19/ראשית
המאה ה-20
כסף, רקוע, יצוק
א 25.7 ס"מ ר 4.1 ס"מ

ה"יד" לספר התורה, נקראת גם "מורה" או
"מורה מקום", משמשת כדי להימנע מנגיעה
בקלף של מגילת ספר התורה בעת הקריאה
בו. צורת הפריט הזה מצויה בארץ-ישראל
ובחלקים המזרחיים של צפון אפריקה.
כתובת ההקדשה אומרת: "ארטורו גורה קיל"
" [=קודש לה].



43

יד לספר תורה

אזרבייג'אן, מתוארך 1916
כסף, פיליג'רן, חרוט, מוטבע
א 30.2 ס"מ ר 3.9 ס"מ

ה"יד" לספר תורה המוצגת כאן טיפוסית
לאיזור קובה, ובמקורה שימשה בצמד עם
שרשרת העוברת בין שתי ה"ידיים". הכתובת
העברית חסרה את השורה הראשונה, וזה
לשונה: "...של כסף הלז הקדיש משה בר
אברהם לקריאת ס"ת בעד עלוי נשמת אסתר
בתו טו' באלול שנת ונ"ת" ל' לו שם' טוב
מבני"ם ו'מ'ב'נ'ו'ת ל' " [התאריך לפי
הגימטריה של הפסוק מישיעה נו, ה =
13 ספטמבר, 1916].

42



TORAH POINTER

Azerbaijan, dated 1916
Silver, filigree, engraved, die-stamped
L 30.2 cm W 3.9 cm

This Torah Pointer is typical of the Kuba region, and originally was used in pairs, with a chain running between the two pointers. The Hebrew inscription, missing its first line, reads: "... of silver, it was dedicated by Moshe son of Abraham, for the reading of the Torah Scroll, for the invoking of the soul of Esther, his daughter, 15th of Elul, year 'I will give him a name better than the sons or daughters'" (chronogram adapted from Isaiah 56:5 = September 13, 1916).

יד לספר תורה TORAH POINTER

פרשבורג (ברטיסלבה), 1844; מתוארך 1844/45
 כסף, יצוק, רקוע, חרוט
 א 38.1 ס"מ ק 3.2 ס"מ

Pressburg (Bratislava), 1844; dated 1844/45
 Silver, cast, chased, engraved
 L 38.1 cm Ø 3.2 cm

"יד" לספר תורה טיפוסית אשכנזית מבית היוצר של צורפים יהודים בשם "בקר". כתוב עליה: "ז"נ ה' יהודה ע"ס מ' מרים ת' שנת ת"ריה' לפ"ק" (1844/45 = 5605).

This typically Ashkenazi Torah Pointer was made in the workshop of a family of Jewish silversmiths, named "Becker". It was "The donation of Yehudah with his spouse Mme. Miriam, Blessed [among women], year [5]605" (= 1844/45).

44



45

יד לספר תורה TORAH POINTER

איטליה, מתוארך 1783/84
 כסף, יצוק, מוזהב
 א 25.6 ס"מ ק 1.8 ס"מ

Italy, dated 1783/84
 Silver, cast, gilt
 L 25.6 cm Ø 1.8 cm

"יד" איטלקית טיפוסית ועליה כתובת ההקדשה "הודות לה' על רפואת הבן יקיר ילד. המבורך הה הנער המבורך יהושע חננאל אוסליו שנת התקמד לבה" (5554 = 1783/84).

Typical of Italy, this Torah Pointer bears a Hebrew dedication: "Thanks unto the Lord for the healing of the son, a dear child, the blessed, he is (?) the blessed youth, Joshua Hananel Osillio (?), year 5544 of the Creation of the world" (= 1783/84).



טס לספר תורה TORAH SHIELD

נירנברג, מתוארך 1845/46
 כסף, רקוע, מוטבע, חרוט
 ג 31.8 ס"מ ר 23.0 ס"מ

Nürnberg, dated 1845/46
 Silver, repoussé, die-stamped, engraved
 H 31.8 cm W 23.0 cm

טסים לספר תורה החלו להופיע בגרמניה במאה ה-16 ושימשו כדי לסמן את הפרשה המיוחדת העומדת לקריאה. בגליציה הופיעו טסים באותה תקופה, אך שם שימשו רק כתוספת קישוט של ספר התורה, ליופי. הטס המוצג כאן הוא אחד מני תריסר בעלי צורה דומה, ועליו מצויים עדיין השלטים המקוריים ל"ראש השנה" ול"שבועות". הוא הוקדש ע"י אלחנן ואשתו טריינלה שטעטויער בשנת ת"ר"ו ל"פ"ק [5]606 (= 1845/46).

Torah Shields in Germany first began appearing in the 16th century, and served to mark the Torah portion to be read. In Galicia, they appeared at about the same time, but were intended merely to enhance the beauty of the Torah. The Tas, "Torah Shield", shown here is one of a dozen examples of similar form, and still contains its original plaque for "Rosh Hashanah" and "Shavuot". It was dedicated by "Elhanan and his wife Treinele Stedtauer, in the year [5]606" (= 1845/46).



טס לספר תורה TORAH SHIELD

פולין, אמצע המאה ה-19
כסף, רקוע
ג 27.6 ס"מ ר 21.2 ס"מ

Poland, mid-19th century
Silver, repoussé
H 27.6 cm W 21.2 cm

בטס זה, שהוא טיפוסי מפולין, יש פריט שנדיר למצוא: במקום אותם שלטים, הניתנים להחלפה והמציינים את מיקום גלילת הספר לקריאת התורה, יש בו גלגל חוגה שבו חרוטות המילים הבאות: "שבת", "ראש השנה", "יום הכיפורים", "סוכות", "פסח" ו"שבועות".

This typically Polish Torah Shield has a feature only rarely encountered: instead of a set of movable plaques to denote the Torah readings to which its Torah Scroll was rolled, it has a dial engraved with the respective readings: "Sabbath", "New Year", "Day of Atonement", "Tabernacles", "Passover", and "Pentecost".

מפה חגיגית FESTIVE CLOTH

איטליה, המאה ה-18
 כותנה, משי, מתכת
 ג 60.0 ס"מ ר 60.0 ס"מ
 Italy, 18th century
 Cotton, silk, metal
 H 60.0 cm W 60.0 cm

עושרם ויופיים של אריגים איטלקיים היו למשל. הפריטים ששרדו נעשו לשימוש הכנסייה, לשימוש בתי עשירים וארמונות האריסטוקרטיה ואף לשימושם של סוחרים אמידים. גם הקהילה היהודית האיטלקית השתמשה באריגים המעולים ביותר הן לבית-הכנסת הן לבית. כמו בפיסת אריג זו, רבים מטקסטילים אלה מצטיינים בקישוט הפרחוני השופע שלהם, מעובדים בחוטי זהב וכסף. כאן, הטקסט העברי הרקום הוא מספר תהילים. אף שאין אנו יודעים בדיוק את השימוש באריג זה, יש להניח שהיתה זו מפה, כיסוי לשולחן הקורא בבית-הכנסת.

The richness and beauty of Italian textiles is proverbial. The surviving examples were made both for the Church and for the sumptuous homes and palaces of the aristocracy and wealthy merchants. The Italian Jewish community also used the finest textiles, both in the synagogue and at home. As in this piece, many of these textiles are distinguished by their lush floral decoration, richly worked in gold and silver threads. Here, the embroidered Hebrew text is from the Book of Psalms. Though the precise use of this piece is not clear, it was probably a mappa, a cover for a reader's desk in the synagogue.



TORAH SHIELD

Ancona, dated 1791/92
 Silver, repoussé, gilt
 H 27.6 cm W 21.2 cm

This unique type of Italian Torah Shield was commonly called hatzi-keter, "Demi-Crown"; it was used also in the Balkan Jewish communities. The Hebrew inscription reads: "Crown of the Torah. Yea[r] 5552 [=1791/92]. Gift presented by ... Shimshon son of ... Abraham Alcostantini of Ancona... to [the congregation of] Urbino..., in honor of the Lord and his Torah."

טס לספר תורה

אנקונה, מתוארך 1791/92
 כסף, רקוע, מזהב
 ג 27.6 ס"מ ר 21.2 ס"מ

לטיפוס ייחודי איטלקי זה של טס לספר תורה נהגו לקרוא "חצי כתר"; הוא שימש גם בקהילות יהודיות בבלקן. הכתובת העברית אומרת: "כתר תורה. שנ התק"נב. מתנה נתונה מהגב' הנע' כהר שמשון בכבר אברהם אלקוסטנטיני מאנקונה יעא לאורבינו יעא לכבוד ה' ולתורתו:"





מזרח

ירושלים, בערך 1880
דפוס בלט
א 52.0 ס"מ ר 38.0 ס"מ

51

"מזרחאות" כעין זה הוזמנו לעתים קרובות על-ידי מוסדות חינוכיים ומוסדות צדקה בירושלים כדי להישלח למיטיביהם בחוץ לארץ. כיסויי חלה ומצה נעשו אף הם בסגנון דומה. דוגמה קדומה מהודרת זו נוטלת כמוטיב עיקרי את תיאור ירושלים שנוצר לראשונה על-ידי יהוסף שווארץ כ-50 שנה קודם לכן (ראה מס' 15). הטקסט כתוב יידיש, ועל-כן ברור שנועד לשימושם של אשכנזים.

MIZRAH

Jerusalem, ca. 1880
Letterpress
L 52.0 cm W 38.0 cm

Mizrachs such as this were often commissioned by the educational and charitable institutions in Jerusalem, to be sent to benefactors abroad. Hallah and Matza covers were also made in a similar style. This fine, early example uses as its main motif the depiction of Jerusalem first created by Yehoseph Schwarz some 50 years earlier (see No.15). Its text is in Yiddish, and was thus clearly intended for use by Ashkenazim.

PAPERCUT MIZRAH

Brezov, Slovakia, 1801
Paper, ink, gouache; cut-out
H 67.0 cm W 49.0 cm

The Mizrah ("East") is hung on the eastern wall of the home or synagogue to indicate the direction of prayer. Dov Berl Weiss crafted this colorful papercut example in 1801, exceptionally early for this type of work. He filled it with the animal and floral imagery so popular among the Jews in Central and Eastern Europe. Made from cheap paper, and generally exposed to the effects of light, few have survived. The folk-art of the papercut was a common one in many countries. Jews practiced it primarily in Eastern Europe where papercuts were often made as wedding gifts, many by yeshiva students.



"מזרח" במגזרת נייר

ברעזוב, סלובקיה, 1801
נייר, דיו, גואש; גזור
ג 67.0 ס"מ ר 49.0 ס"מ

ה"מזרח" נתלה בכותל המזרח של הבית או של בית-הכנסת, כדי לציין את כיוון העמידה בתפילה. האמן דוב בעריל ווייס יצר מגזרת נייר צבעונית זו ב-1801, שהוא תאריך מוקדם מאד לסוג זה של אמנות. הוא מילא אותה בדמויות של חיות וצמחים שהיו פופולריות אצל היהודים במרכז אירופה ובמזרחה. המגזרות עשויות נייר זול החשוף בדרך כלל להשפעות האור, ולפיכך שרדו אך מעטות. האמנות העממית של מגזרות נייר היתה נפוצה בארצות רבות. יהודים השתמשו בה בעיקר במזרח אירופה, מקום שבו שימשו לעתים קרובות כמתנות חתונה, ורבות נעשו בידי תלמידי ישיבות.

50

שבת קודש

השבת, יום המנוחה והתפילה, נחגגת בטקסים הן בכניסתה עם הדלקת נרות וקידוש על היין הן בצאתה בטקס ההבדלה, שבו מברכים על היין בתוך גביע מיוחד, על בשמים הנתונים לרוב בקופסה מיוחדת, ועל האור המופץ מנר מיוחד. טקסים אלה נתנו מרחב גדול לאמנות עיצוב החפצים המשמשים בהם באופן מסורתי. בני משפחת מולדובן חיפשו ומצאו חפצים כאלה, ועינם הייתה פקוחה למגוון סגנונות וחומרים. אחדים מאלה המצויים בתצוגה שימשו בשבתות בבית מולדובן, אשר היה אז מלא תמיד במשפחה ובחברים.

THE HOLY SABBATH

The Sabbath, the day of rest and prayer, is celebrated both at its entrance, with the kindling of candles and a blessing over wine, and at its exit, with the Havdalah ceremony, involving a blessing over the light, with a special candle; over spices, often in special boxes; and over wine, in special cups. These ceremonies gave much scope for the crafting of objects customarily used in them. The Moldovans sought out such objects with an eye to variety of style and material. Some of the Sabbath objects in the exhibition found weekly use in the Moldovan home, which was then always crowded with family and friends.

WOMAN'S SABBATH RING

Galicia, 18th century

Gold, engraved, enameled; carnelian, gold inlaid; tourmalines

H 2.2 cm W 2.0 cm Bezel: L 1.3 W 2.0 cm

This elaborate, finely wrought ring is probably much older than its Jewish use. The inlaid stone bears the image of a Sabbath candelabrum and the Hebrew inscription: "To kindle a Sabbath light", taken from the blessing made by the woman of the house over the Sabbath candles -- one of a Jewish woman's basic duties. A tax stamp was placed on the shank in Cracow early in the 19th century.

53

טבעת אישה לשבת

גליציה, המאה ה-18

זהב, חרוט, מצופה אמייל; קרנאול, משובץ

זהב; טורמלינים

ג 2.2 ס"מ ר 0.2 ס"מ

תושבת: א 1.3 ס"מ ר 2.0 ס"מ

טבעת מפוארת ומעודנת זו היא כנראה ישנה הרבה יותר משימושה היהודי. האבן המשובצת נושאת דימוי נברשת השבת וכתובת עברית: "להדליק נר של שבת", מתוך הברכה שמברכת אם הבית על הדלקת נרות השבת—אחת ממצוותיה העיקריות של האישה היהודייה. חותמת מס הוטבעה על הדופן בקרקוב בתחילת המאה ה-19.



52

פמוט תלוי

HANGING CANDELABRUM

פולין, המאה ה-18/19

פלז, יצוק

ג 50.0 ס"מ ק 51.0 ס"מ

Poland, 18th/19th century

Brass, cast

H 50.0 cm Ø 51.0 cm

מנורות תלויות כמו זאת שלפנינו היו בשימוש כללי בבתיכנסת, כפי שאפשר להיווכח מהרבה צילומים ישנים של בניינים כאלה ברחבי אירופה. הקישוטים כאן טיפוסיים למזרח אירופה.

Hanging candelabra such as this were generally used in synagogues, as can be seen in many old photographs of such buildings throughout Europe. The ornamentation here is typical of Eastern Europe.



54

FESTIVE CLOTH

Iranian Kurdistan, 19th century
Cotton, silk embroidery
Ø 64.0 cm

This colorful embroidered cloth is one of about a dozen such pieces known in museums and private collections. Among the Jews of Kurdistan it was customary for the families of an engaged couple to exchange gifts on large brass trays. This cloth was traditionally embroidered by the bride, and initially used to cover the gift-laden tray. The motifs are derived from Islamic art.

מפה חגיגית

כורדיסטאן האיראנית, המאה ה-19
כותנה, רקמת משי
ק 64.0 ס"מ

האריג הרקום הצבעוני הזה הוא אחד מכתריסר פריטים דומים המצויים במוזיאונים ובאוספים פרטיים. נהוג היה בין יהודי כורדיסטאן שהמשפחות של זוג מאורס החליפו מתנות ביניהן על גבי מגשי פליז גדולים. אריג זה, שעל פי המסורת היה נרקם בידי הכלה, שימש לראשונה ככיסוי למגש עמוס המתנות. המוטיבים נלקחו מאמנות אסלאמית.



פמוט לשבת

רוסיה או פולין, המחצית הראשונה של המאה
ה-19
פליז, יצוק, עבודת מחרטה
ג 39.5 ס"מ ק 32.5 ס"מ

צורה מפוארת של פמוט לשבת. חובת
האישה היהודייה להדליק נרות שבת לפני
כניסת יום השבת. ואכן כך עשתה במזרח
אירופה סבתאירבה של ד"ר מולדובן, שפמוט
מפואר זה היה שייך לה, והיא הורשה אותו
לבני משפחתה.

56

SABBATH CANDELABRUM

Russia or Poland, first half of 19th century
Brass, cast, turned
H 39.5 cm 32.5 cm

This is a grand form of candlestick for the
Sabbath. It was the woman's duty to light
the Sabbath candles, just before the
entrance of the holy day of rest. This
splendid example is a Moldovan family
heirloom, for it had belonged to Dr.
Moldovan's great-grandmother in Eastern
Europe.

מנורת קיר לשבת SABBATH WALL LAMP

ירושלים, 1920-30
פליז, חרוט; אבנים חצי-יקרות
ג 40.0 ס"מ ר 32.0 ס"מ
Jerusalem, 1920's
Brass, chased; semi-precious stones
H 40.0 cm W 32.0 cm

במרכז תיאור "שני המרגלים" שנשלחו בידי
משה לתור את ארץ הקודש. בכתובת
העבריות כתוב: "שבת קודש"; "ויספרו לו
ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם
זבת חלב ודבש היא וזה פריה" (במדבר יג,
כו). מנורה זו נעשתה בסדנאות בית-הספר
"בצלאל" והיא חתומה "מבצלאל ירושלים"
בעברית. מייסדי בית-הספר "בצלאל" ביקשו
להחיות אמנות יהודית, בהפיקם סגנון
אקלקטי ששיקף בין השאר "אוריינטליזם"
רומנטי עם סלסולי ה"אר-נובו".



55

At the center is a depiction of the Two
Spies, sent by Moses to report on the Holy
Land. The Hebrew inscriptions read: "Holy
Sabbath"; "It had to be borne on a carrying
frame by two of them" (Numbers 13:23);
"This is what they told: We came to the
land you sent us to; it does indeed flow
with milk and honey, and this is its fruit"
(Numbers 13:27). This lamp was made in
the Bezalel School workshops, and is
appropriately signed "Bezalel Jerusalem" in
Hebrew. The founders of the Bezalel
School sought to "revive" a Jewish art,
yielding an eclectic style reflecting, among
other elements, both romantic Orientalism
and the swirling of Art Nouveau.

כריכת ספר **BOOK BINDING**

פירנצה, המאות ה-18/19-ה-19
 כסף, רקוע
 ג 17.3 ס"מ ר 13.0 ס"מ עובי 5.2 ס"מ
 Florence, 19th/18th century
 Silver, chased
 H 17.3 cm W 13.0 cm TH 5.2 cm

כבר בתחילת המאה ה-18 היה נהוג באיטליה לכתוך סידורי תפילה וספרים יהודיים אחרים בכריכות כסף כמו זו שלפנינו, לעתים קרובות בעיבוד של סמל המשפחה על גבי הכריכה. כאן נראים סמלי המשפחות לוצאטו ודה פז, דבר המצביע כנראה שעותק מהודר זה היה מתנת חתונה. בתוך הכריכה מחזור לפי מנהג איטליה לכל השנה, הודפס בוונציה ב-1741/42.

Already early in the 18th century, it was a custom in Italy to enclose prayerbooks and other Jewish works in silver bindings such as this one, often with family crests worked into their surface. Here the emblems of the Luzzatto and De Paz families appear, probably indicating that this sumptuous example was a wedding gift. The book within is an Italian rite mahzor for the entire year, printed in Venice in 1741/42.



כריכת ספר **BOOK BINDING**

הולנד, המאה ה-17
 שריון צבים, כסף, מוזהב
 ה 9.2 ס"מ ר 6.7 ס"מ עובי 3.8 ס"מ
 Holland, 17th century
 Tortoise-shell; silver, gilt
 H 9.2 cm W 6.7 cm TH 3.8 cm

בסגנון מצועצע של כריכת ספרים בהולנד השתמשו בלוחות משריון צבים עם צירים, אבזמים ופינות מכסף. שלוש פאות הספר עצמו הוזהבו וכן נשאו עליהן דוגמה פרחונית מסובכת. הכריכה שלפנינו מכילה סידור תפילה ספרדי שנדפס באמסטרדם בשנים 1653-1656. אכן, רוב כריכות שריון צבים הן ממשפחות יהודיות עשירות מן הקהילה הפורטוגזית שבהולנד.

A style of fancy bookbinding in Holland used tortoise-shell as boards, with silver hinges, clasps and corners. The three edges of the book itself have been gilded and bear a goffered floral pattern as well. The present example encloses a Spanish prayer-book printed in Amsterdam in 1655/56. Indeed most Jewish examples of tortoise-shell bindings are from the wealthy Israelite Portuguese community in Holland.

גביע לקידוש

מרכז אירופה, המאה ה-18 או תחילת המאה
ה-19
כסף, רקוע
ג 8.4 ס"מ ק 7.3 ס"מ (שפה)

הכתובת העברית היא: "הק שמואל זאב
במהרר מרדכי הרצין שטיין". תיאורו של סל
המכיל כנראה שני לולבים ושני אתרוגים
מעיד אולי שהגביע היה מיועד לחג הסוכות.
ביצוע העיטור—נאיבי ועם זאת מקסים—
עשוי לרמוז על קהילה יהודית כפרית.

KIDDUSH CUP

Central Europe, 18th or early 19th century
Silver, chased
H 8.4 cm Ø 7.3 cm (rim)

The Hebrew inscription reads: "The officer Samuel
Zeev son of [the Rabbi] Mordechai Hertenstein".
The depiction of a basket containing possibly two
lulavim and two etrogim (palm-leaves and citrons)
may indicate that the cup had been intended for the
Sukkot (Tabernacles) festival. Its naive but charming
execution of the decoration would seem to point to
a rural Jewish community.

גביע לקידוש בשבת

SABBATH KIDDUSH CUP

אוגסבורג, 1753-55
כסף, רקוע, יצוק, מוזהב בחלקו
ג 9.7 ס"מ ק 5.4 ס"מ (שפה)

גביע זה הוא אחד הקטנים ביותר מסוגו ואולי
נעשה בשביל ילד. הכתובת בעברית היא:
"זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ, ח).
צורה מלוטשת זו של גביע משושה נעשתה
לטיפוס הרגיל של גביע יהודי בגרמניה במשך
המאה ה-18.

This cup, which is one of the smallest of its
type, may have been made for a child. It is
inscribed in Hebrew: "Remember the
Sabbath day and keep it holy" (Exodus
20:8). This faceted form of hexagonal
goblet became the standard type of Jewish
cup in Germany during the 18th century.



גביע לקידוש KIDDUSH CUP

אוקראינה, מתוארך 1898/99
כסף, חרוט
ג 7.4 ס"מ ק 6.7 ס"מ (שפה)
Ukraine, dated 1898/99
Silver, engraved
H 7.4 cm Ø 6.7 cm (rim)

טיפוס זה של גביע לקידוש נעשה ממטבעות כסף שבורכו במיוחד וניתנו מידי רב חסידי מקומי לחסידיו לשם מזל טוב. גביעים כאלה נקראים לעתים קרובות גביעי "שמירות" (קמיעות), כשהכוונה למטבעות המבורכים שהחסידים התיכו לשם עשיית הגביע. הכתובת העברית היא: "הכסף של הצדיקים לר' משה זיבני בערג שנת תרנ"ט" (=1898/99). האדם הנזכר בכתובת אמור להיות מצאצאי הרבי מדז'ר, שהיה מנהיג חסידי בטרנסילבניה. את הגביעים האלה עדיין מוקירים ומעריכים במשפחות חסידיות כנכס משפחתי מכובד העובר בירושה.

This type of Kiddush Cup was made from silver coins especially blessed and given by a local Hasidic sage to his disciples for good luck. Such cups are often called Shemirots ("Amulets") Cups, referring to the blessed coins, which were donated by the disciples and then melted down to make the cup. The Hebrew inscription reads: "The silver of Sages, for R. Moshe Siebenberg, year [5]659" (= 1898/99). The person mentioned is said to have been a descendant of the Dejer Rebbe, a Hasidic leader in Transylvania. Such cups are still treasured among Hasidic families as revered heirlooms.

גביע לקידוש KIDDUSH CUP

ירושלים, 1920-30
כסף, רקוע
ג 10.8 ס"מ ק 6.9 ס"מ (שפה)
Jerusalem, 1920's
Silver, repoussé
H 10.8 cm Ø 6.9 cm (rim)

גביע זה המעובד בעדינות נוצר בסדנאות בית-הספר "בצלאל", כפי שמוכיחה אחת הכתובות עליו. כתובת אחרת היא ממשלי כג, לא : "אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים". אנו רואים תיאורים של ספרי תורה, אחד מהם על רקע המנורה. גביע זה יוצא לציכוסלובקיה, כפי שמוכח בחותמת המס מתחת לשפתו.

This finely wrought cup was made in the Bezalel School workshops, as one of the inscriptions on it states. The other inscription is from Proverbs 23:31: "Do not ogle that red wine as it lends its color to the cup, as it flows on smoothly." The depictions show Torah Scrolls, one on the background of a Menorah. This cup was exported to Czechoslovakia, as is indicated by a tax stamp below the rim.





מגדל בשמים להבדלה **HAVDALAH SPICE BOX**

גליציה, תחילת המאה ה-19
כסף, פיליגרין, רקוע, מוזהב בחלקו
ג 26.2 ס"מ ר 6.0 ס"מ (בסיס)

Galicia, early 19th century
Silver, filigree, chased, cast, parcel-gilt
H 26.2 cm W 6.0 cm (base)

מגדלי בשמים לטקס ההבדלה, עשויים פיליגרין, היו מקובלים ברחבי אירופה האשכנזית. אחדים מהם היו יצירות נפלאות, כעבודה זו, ומקצתם נשאו עליהם דמויות קטנות של יהודים. הדמויות כאן מחזיקות ספר תורה ושופר; מצה ומכשיר ניקוב להכנתה; גביע ונר הבדלה; וטס של ספר תורה ופטיש עץ להעיר את המתפללים לתפילות עם הנץ השחר.

Filigree spice towers for the Havdalah ceremony were common throughout Ashkenazi Europe. Some of the towers were splendid works, as is this example, and a few of them, as here, have small figures of Jews on them. The figures here are holding a Torah Scroll and a Ram's-horn; a Matzah (the Passover bread) and the perforator for making it; a cup and a candle for the Havdalah ceremony; and a Torah Shield and a mallet for waking worshippers for the early-morning prayers.

HAVDALAH SPICE BOX

Galicia, mid-19th century
Silver, engraved, die-stamped
H 15.2 cm W 6.6 cm (base)

This form of spice box, common in the Polish region, enables those making the blessing over spices – during the transition from the Holy Sabbath to the profane weekdays – to smell the spices as if from a flower on its stem.

קופסת בשמים להבדלה

גליציה, אמצע המאה ה-19
כסף, חרוט, מוטבע
ג 15.2 ס"מ ר 6.6 ס"מ (בסיס)

צורה זו של קופסת בשמים, שהייתה מקובלת בתחומי פולין, מאפשרת למברכים על הבשמים בטקס ההבדלה להריח את התבלינים שבתוכה, כאילו הריחו פרח על גבעולו.

65



הרכב להבדלה

ברלין, 1800 לערך
כסף, יצוק, רקוע, מוטבע
ג 23.2 ס"מ ק 8.4 ס"מ (בסיס)

טקס ההבדלה הקצר מציין את צאתה של שבת קודש ואת תחילתו של שבוע החולין, ויש בו ברכות על היין, על הבשמים ועל האור. צירופים כאלה של פמוט ובשמים להבדלה היו בשימוש לפני כמאתיים שנה והיו מקובלים בארצות דוברות גרמנית באירופה.

HAVDALAH COMPENDIUM

Berlin, ca. 1800
Silver, cast, repoussé, die-stamped
H 23.2 cm Ø 8.4 cm (base)

The brief Havdalah ("separation") ceremony, marking the end of the holy Sabbath and the beginning of the secular week, includes blessings over wine, spices and light. This combined candlestick and spice box was thus used at that time. Such Havdalah compendia were common in the German-speaking areas of Europe.



64

66

קופסת בשמים להבדלה

פראג, 1813
כסף, פיליגרי, מוטבע
ג 13.3 ס"מ ר 5.0 ס"מ (בסיס)

קופסת בשמים צנועה זו טיפוסית לפראג של המאה ה-19. קופסא זו נושאת מספר סדרה על המכסה ועל הבסיס כהוכחה להיותה מתוך ייצור "המוני" שעשה הצורף; יש להניח שמדובר בקבוצות של חמש או עשר קופסאות בכל פעם. פריט זה נוצר ביד אומן יהודי, רפאל יונס גולדשמיד, שפעל בשנים 1804-1841, ושמשפחתו כנראה הגתה את הרעיון העיצובי שלפנינו.



HAVDALAH SPICE BOX

Prague, 1813
Silver, filigree, die-stamped
H 13.3 cm W 5.0 cm (base)

This modest spice box is of a form typical to 19th-century Prague. This piece bears a series number on the lid and on the base, evidence that it was "mass" produced by the silversmith -- probably in batches of five or ten at a time. This early example was made by a Jewish master, Rafael Jonas Goldschmid, who was active in 1804-41; it was the Goldschmid family who seems to have originated the design.

SET OF SUKKAH DECORATIONS

Italy, ca. 1700
Paper, ink, gouache; cut-out
H 30.0 cm W 41.0 cm (each)

Even today during the festival of Sukkot, the Sukkah ("booth") is ornamented, often with pictures or prayers painted or printed for the purpose. Italian tradition favored such decorations in sets of up to seven, inscribed with various blessings for the holiday. This set is hand-lettered and painted, and is more ornate than most. A particularly fine example, it is one of several such decorations in the Moldovan Collection.



מערכת קישוטי סוכה

איטליה, 1700 לערך
נייר, דיו, גואש; גזור
ג 30.0 ס"מ ר 41.0 ס"מ (כל אחד)

גם היום הסוכה עדיין מקושטת לעתים קרובות בתמונות או בתפילות מצוירות או מודפסות למטרה זו. המסורת האיטלקית אהבה קישוטים אלה במערכות של עד שבעה, והיו כתובות עליהן ברכות לחג. מערכת זו כתובה וצבועה ביד ומעוטרת יותר מרבות אחרות. דוגמה מעודנת במיוחד זו היא אחת מני רבות באוסף מולדובן.

החגים היהודיים

החפצים המשמשים בחגים היהודיים העיקריים מיוצגים היטב באוסף מולדובן, וקיים בהם איזון בין תקופות ומקומות שונים, איזון המתקיים באוסף על כל ענפיו. חביבה במיוחד על ד"ר מולדובן ההגדה של פסח, והאוסף כולל מבחר הגדות מן המעולות בעולם ורבות מהן נקראות על יד שולחן הסדר המסורתי של משפחת מולדובן. ראוייה לתשומת לב מיוחדת קופסת אתרוג שנתנה ג'ין מולדובן לבעלה, עם הכתובת המציינת את קרבתם ושותפותם באספנות היודאיקה ובחיים: "אלפרד היקר מכל. ברכות ליום הולדתך... ד"ר יובלי (סוחר ניו-יורקי) שמר אותה בסוד מפניך עבורי... היא שלך. היא יהודית. אני שלך. אני יהודיה. קח את שתינו."

THE JEWISH FESTIVALS

The objects used on the major Jewish holidays are well represented in the Moldovan Collection. As in all facets of the collection, there is a balance among the different periods and places. A special love of Dr. Moldovan's is the Passover Hagaddah, and the collection includes one of the finest selections in the world, many of which were used around the Moldovan family table at the traditional Seder. Special attention should be paid to the Etrog Box given by Jean Moldovan to her husband, with a note still within it, indicative of their close partnership in Judaica collecting and in life: "Dearest Alfred. Happy Birthday.... Dr. Yovely [a New York dealer] kept it a secret for me from you.... It's yours. It's Jewish. I'm yours. I'm Jewish. Take us both."



קופסה לאתרוג ETROG BOX

גרמניה (?), בערך 1900
כסף, רקוע, יצוק, חרוט
ג 9.5 ס"מ ר 18.7 ס"מ

Germany (?), ca. 1900
Silver, chased, cast, engraved
H 9.5 cm W 18.7 cm

הכתובת העברית על המכסה היא: "ולקחתם לכם פרי עץ הדר" (ויקרא כג, מ). בפנים נמצא הפתק הנזכר לעיל (במבוא לפרק הזה) בכתב ידה של ג'ין מולדובן.

The Hebrew inscription on the lid reads: "And you took unto you the fruit of the citrus tree" (Leviticus 23:40). Within is the note in Jean Moldovan's hand, mentioned above (in the introduction to this section).



69

קופסה לאתרוג ETROG BOX

ירושלים, 1920-30
כסף, פיליגרין; זכוכית; מטבעות נחושת
ג 8.9 ס"מ ר 12.5 ס"מ

Jerusalem, 1920-30
Silver, filigree; glass (gems); copper (coins)
H 8.9 cm W 12.5 cm

קופסת אתרוג זו, שנוצרה בסדנאות בית-הספר לאמנות "בצלאל" בירושלים, יוצאה ללטיביה למכירה, כפי שמעידים החותמות לביקורת האיכות שבתחתיתה. שני מטבעות עתיקים שובצו בצדי המכסה—האחד מהמרד הראשון נגד הרומאים, ועליו כתוב "שנה שתיים" (למרד = שנת 68 לספירה), והאחר מתקופת המלך אגריפס הראשון.

This Etrog Box, made at the Bezalel School workshops in Jerusalem, was exported to Latvia for sale there, as hallmarks on the bottom indicate. There are two ancient Jewish coins set into the sides of the lid, one – from the First Revolt against Rome, inscribed "Year two" [of the revolt = 68 CE], and the other of King Agrippa I.



70

קופסה לאתרוג

ירושלים, סוף המאה ה-19/תחילת המאה ה-20
עץ זית; אם הפנינה, מגולף, מקודד, חרוט; סאטן (בטנה); מתכת (מנעול)
ג 12.3 ס"מ ר 18.5 ס"מ

קופסת אתרוג למזכרת ועליה תיאורים של תשעה אתרים קדושים בארץ הקודש שכולם נושאי שמות עבריים: "ציון; קבר אבשלום; מערת המכפלה; הכותל המערבי; טבריה; קבר זכריה; קבר שמואל הנביא; הר הבית". הכתובת סביב המכסה אומרת: "מתנת ד"ג להכלה כבודה ב"מ אדמו"ר זצ"ה מרת חנה שתליט"א // מאת חסידי קארלין בעה"ק ירושלם ת"ו".



68

ETROG BOX

Jerusalem, Late 19th-early 20th century
Olive-wood; mother-of-pearl, carved, pierced, engraved; satin (lining); metal (lock)
H 12.3 cm W 18.5 cm

This souvenir Etrog Box from Jerusalem bears depictions of nine holy sites in the Holy Land, all appropriately labeled in Hebrew: "Zion; Absalom's Tomb; The Machpelah Cave; The Western Wall; Tiberias; Tomb of Zachariah; Tomb of Rachel the Matriarch; Tomb of Samuel the Prophet; The Temple Mount." The inscription around the cover reads: "Gift ... to the honorable bride, daughter of the late 'Admor', Mme. Hannah, May she live..., from the Karlin Hasidim in the Holy City Jerusalem..."



חג החנוכה

זיקתו של חג החנוכה אל המקדש בירושלים היא קשר בת-קיימא, שכן הוא מציין את חנוכתו המחודשת של המקדש לפני יותר מאלפיים שנה. אך אין כל ספק שסמל מנורת המקדש היה המייצג המובהק של עם ישראל במשך שנות אלפיים. ציורים של המנורה נמצאו בחפירות ארכיאולוגיות בירושלים, והן שייכים לתקופה שבית-המקדש עמד על מכונן. גם היום המנורה היא סמל מדינת ישראל. מנורת החנוכה (ה"חנוכייה") משמשת בכל קהילות ישראל הן בבית הן בבית-הכנסת. מגוון צורתיה גדול והן מושפעות מצורות ומוטיבים מקומיים של התרבויות הרבות שבקרבתן חיו יהודים. חלק נכבד מאוסף מולדובן מורכב מחנוכיות מהמזרח ומהמערב.

THE FESTIVAL OF HANUKKAH

The festival of Hanukkah is inextricably linked to the Jerusalem Temple, and celebrates the "Rededication" of that Sanctuary over two millennia ago. Nothing has represented the Jewish nation over the last two millennia more than the symbol of the Menorah from the Temple. Representations of it have been found in archaeological excavations in Jerusalem dating from the period when the Temple itself still stood not far away. And today, it is the symbol of the State of Israel. The Hanukkah Menorah ("Lamp") is used in every Jewish community, in both the home and at the Synagogue. Its appearance is quite variegated, being influenced by local forms and motifs of the many cultures in which the Jews have lived. With examples from both the East and the West, they make up a significant portion of the Moldovan Collection.

71

חנוכייה HANUKKAH LAMP

למברג (לבוב) 1866-72
כסף, יצוק, רקוע, חרוט
ג 85.3 ס"מ ר 58.7 ס"מ

Lemberg (Lvov), 1866-72
Silver, cast, chased, engraved
H 85.3 cm W 58.7

הכתובת סביב הבסיס: "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (תהילים לו, י). נוצרו חנוכיות אחדות הזהות לזו; אחת מהן הייתה בבית-הכנסת הגדול בלבוב ואחרת נמצאת היום במוזיאון היהודי בניו-יורק. זוהי אחת מחנוכיות הכסף הגדולות ביותר הידועות לנו.

Inscription around base: "With You is the fountain of life; by Your light do we see light" (Psalms 36:10). Several identical lamps were made, one of which had been in the Great Synagogue in Lvov, and another of which is at the Jewish Museum in New York. This is one of the largest silver Hanukkah Lamps known.



תנוכייה HANUKKAH LAMP

האימפריה הרוסית, 1865
כסף, יצוק, רקוע, מוטבע
ג 54.5 ס"מ ר 39.5 ס"מ

Russian Empire, 1865
Silver, cast, chased, die-stamped
H 54.5 cm W 39.5

צורה זו של התנוכייה משקפת את צורת
המנורה בבית המקדש בירושלים. מנורה זו
שעל הקנה שלה דמות גדולה של אריה היא
יוצאת דופן וכך גם גדולה. אם כי מאוחר יותר
במאה ה-19, נפוצות מאוד מנורות דומות
בגודלן בייצור המוני.

The form of this Hanukkah Lamp reflects
that of the Menorah in the Temple in
Jerusalem. This lamp, however, with the
large figure of a lion on the stem, is most
unusual, as is its size, though later in the
19th century mass-produced lamps of
similar dimensions were not uncommon.

HANUKKAH LAMP

Morocco, after 1925
Silver, pierced, engraved
H 32.2 cm W 24.9 cm

This Hanukkah Lamp was made from the silver panels of a Tallit Bag like No. 25, including the piece bearing the name of the original owner of the bag. The name-plate here reads in Hebrew: "The devout Shelomo son of Abraham ben Ezra, May the Lord sustain and protect him."

חנוכייה

מרוקן, לאחר 1925
כסף, מקודח, חרוט
ג 32.2 ס"מ ר 24.9 ס"מ

חנוכייה זו נעשתה מלוחות כסף מתיק לטלית כמו מס' 25, כולל החלק הנושא את שמו של הבעלים המקורי של התיק. על לוחית השם כתוב בעברית: "ע"ה שלמה בר אברהם בן עזרא היו".



74

חנוכייה HANUKKAH LAMP

איטליה, המאות ה-17/18-ה-18 (?)
פלז, יצוק
ג 14.3 ס"מ ר 22.7 ס"מ
Italy, 17th/18th century (?)
Brass, cast
H 14.3 cm W 22.7 cm

על הדופן האחורית של חנוכייה זו יש עיטור ייחודי. במרכז—מנורת שבעת הקנים של בית המקדש, מוקפת בכתובת עברית המצויה לעתים קרובות על חנוכיית: "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג).

The decoration of the backwall of this Hanukkah Lamp is unique. At the center is the seven-branched Menorah of the Temple, flanked by a Hebrew inscription often found on Hanukkah Lamps: "For the lamp is the commandment, while the light is the Torah" (Proverbs 6:23).



73

HANUKKAH LAMP

Poland, early 19th century
Brass, cast
H 25.5 cm W 31.8 cm

It is often held that this "Synagogue" form of Hanukkah Lamp, which was popular in the Ukraine and Poland for some 200 years, reflects the façade of a synagogue. The side-pieces are in the form of magnificent rampant lions.

חנוכייה

פולין, תחילת המאה ה-19
פלז, יצוק
ג 25.5 ס"מ ר 31.8 ס"מ

נהוג לומר תכופות שדגם זה של חנוכייה, שהיה פופולרי באוקראינה ובפולין במשך כמאתיים שנה, משקף חזית של בית-כנסת. בצדדים נראית צורה מרהיבה של אריות הניצבים על רגליהם האחוריות.



76

חנוכייה HANUKKAH LAMP

זיטומיר, 1856
כסף, פיליגרין, יצוק, חרוט
ג 26.2 ס"מ ר 28.0 ס"מ
Zhitomir, 1856
Silver, filigree, cast, engraved
H 26.2 cm W 28.0 cm

חנוכייות בעבודת פיליגרין מטיפוס זה נעשו הן באוקראינה הן בגליציה, סמוך לגבול הקיסרות האוסטרו-הונגרית. בקווים כלליים, הן מחקות את החנוכייות הנהדרות של אזור זה, שעוצבו בצורת ארון קודש, כפי שהיה אז בבתי הכנסת. בטעות נודעו חנוכייות כאלה בשם טיפוס ה"בעל שם טוב"; למעשה הן נוצרו שנים רבות לאחר מותו של "הבעל שם טוב" אבי החסידות.

Filigree Hanukkah Lamps of this type were made in both the Ukraine and Galicia, just across the border in the Austro-Hungarian Empire. In general lines, they imitate the splendid Hanukkah Lamps of this region fashioned in the form of a Torah Ark, as then to be seen in the synagogues there. Such Hanukkah Lamps have wrongly come to be known as the "Baal Shem Tov" type; they were first made many years after the death of the first "Baal Shem Tov", founder of Hasidism.



75

נרתיק למגילת אסתר **MEGILLAT ESTHER CASE**

יאנינה, תחילת המאה ה-20
כסף, פיליגרו, מוזהב חלקית
ג 34.4 ס"מ ק 5.6 ס"מ

צורתה של קופסה זו טיפוסית לעבודתם המאוחרת של צורפי יאנינה שביוון, שעבודתם הקודמת בטכניקת הפיליגרו היתה כבדה בהרבה ופחות מעודנת. פרח הרימון למעלה מקורו באבותיפוס איטלקיים. הרבה מעבודת היודאיקה בכסף שנעשתה ביאנינה יוצאה לחלקיה האחרים של יוון ולשאר ארצות הבלקן. נרתיקים למגילה מכסף היו לשימוש פרטי, כפי שהיו גם מגילות אסתר מאוירות. המגילות ששימשו בבית הכנסת לצורך הקריאה בציבור בפורים היו פשוטות ולא נשמרו בקופסות יקרות.

Yaninna, early 20th century
Silver, filigree, parcel-gilt
H 34.4 cm Ø 5.6 cm

The form of this case is typical of the later work of the Yaninna silversmiths, whose earlier filigree was much heavier and less refined. The flower finial at the top is derived from Italian prototypes. Much silver Judaica made in Yaninna was exported to other parts of Greece and to the rest of the Balkans. Silver Megillah Cases were for private use, as were illuminated Esther Scrolls. The scrolls used in the synagogue for the public reading on Purim eve are invariably plain and not kept in precious cases.





צלחת לפורים

גרמניה, מתוארך 1763/64 (או 1766/67)
נתך בדיל, חרוט
ק 22.4 ס"מ

צלחת זו נעשתה לכבוד "משלוח מנות", אחת ממצוות חג הפורים. בתחתית הצלחת על שפתה נמצא שם השולח: "קלמן בן מאיר / מבערגל // זאת ממני קלמן / קלמן / בן / מאיר". סביב השפה נכתב הטקסט ממגילת אסתר ט, לא: "לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם", ומאסתר ט, כב: "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים". בתוך הצלחת: "המן הרשע / מרדכי"; "וככה ייעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו" (אסתר ו, ט; ו, יא). למטה: "ת'ק'כ"ד (כ"ז?) לפק" [5]524 (5) או [5]527 (= 1764 או 1767). על השלט: אמ/כץ (בוודאי שמו של הבעלים).

PURIM PLATE

Germany, dated 1763/64 (or 1766/67)
Pewter, engraved
Ø 22.4 cm

This plate was made for Mishloah Manot, "Sending Gifts", one of the customs of Purim. On the bottom of the plate, and on the rim, is the name of the sender: "Kalman son of Meir from Bergel"; "This is from me, Kalman, Kalman son of Meir". Around the rim is the text of Esther 9:31: "These days of Purim shall be observed at their proper time"; and Esther 9:22: "And sending gifts to one another and presents to the poor". Within the plate: "Evil Haman"; "Mordechai"; and "Thus shall be done for the man whom the king desires to honor" (cf. Esther 6:6-11); below: "[5]524 (or '[5]527')" (= 1763/64 or 1766/67); on shield: "AM Katz" (surely the name of the owner).

**PURIM NOISEMAKER
("GRAGER")**

United States(?), 20th century
Silver, cast, die-stamped, engraved,
aventurine
H 38.3 cm W 22.0 cm TH 6.0 cm

Noisemakers – for drowning out the name of Haman during the reading of the Scroll of Esther on the festival of Purim – have taken many forms over the last century or so. This particularly elaborate and precious example even shows in three-dimensions the pendant figure of the Jews' arch-foe, as related in Esther 7:10 and on the object itself: "So they hanged Haman on the tree."



רעשן לפורים

ארצות הברית (?), המאה ה-20
כסף, יצוק, מוטבע, חרוט; אבן חצי-יקרה
(אוונטורין)
ג 38.3 ס"מ ר 22.0 ס"מ עובי 6.0 ס"מ

רעשנים, שמטרתם "להחריש" את שמו של המן בעת קריאת מגילת אסתר בחג הפורים, לבשו ופשטו צורות רבות כבר במאה שעברה. דוגמה מהודרת ויקרה זו מציגה בדרך תלת־ממדית את דמותו התלויה של גדול אויבי ישראל, כפי שמסופר באסתר ז, ו גם כתוב על החפץ עצמו: "ויתלו את המן על העץ".

מנטובה, 1560
דפוס בלט, חיתוך עץ
ג 30.0 ר 21.0 ס"מ

מאז שנדפסה ההגדה הראשונה במאה ה-15, יצאו לאור אלפי מהדורות שלה ורבות מהן מאוירות. ההגדות המאוירות הקדומות ביותר מן המאה ה-16, החל בהגדת פראג המפורסמת משנת 1526, הן הנדירות והחשובות ביותר. הגדה נאה זו ממנטובה היא למעשה העתק ממהדורת פראג, עם שינויים אחדים באורים ובתבנית הטיפוגרפית, המקרבים אותה יותר לטעם האיטלקי. בעוד הגדת פראג מראה את אברהם החוצה את נהר פרת בסירת משוטים—מתארת אותו הגדת מנטובה בחצותו את הנהר בגומדולה ונציאנית! קו אחר ייחודי להגדה חשובה זו הוא, שכולה מודפסת מגלופות־עץ בלי שימוש באותיות מתכת.

81

Mantua, 1560
Letterpress, woodcut
H 30.0 cm W 21.0 cm

Since the first printed Hagaddah, in the 15th century, thousands of editions have been published, many of them with illustrations. The earliest illustrated Hagaddot of the 16th century, beginning with the famous Prague Hagaddah of 1526, are the rarest and most important. This lovely Mantua edition is basically a copy of the Prague edition, with several changes of illustrations and typographical design which bring it more in line with Italian taste. While the Prague Hagaddah shows Abraham crossing the River Euphrates in a rowboat, the Mantua illustration depicts him in a Venetian gondola! Another feature of this Hagaddah is that it is entirely printed from woodblocks, without using metal type.



פראג, 1606
דפוס בלט, חיתוך עץ
ג 31.0 ס"מ ר 20.0 ס"מ
Prague, 1606
Letterpress, woodcut
H 31.0 cm W 20.0 cm

כל ההגדות המוקדמות מפראג הן נדירות, וכך גם הגדה מאוירת זו משנת 1606, הנקראת "חלקת מחוקק". אך יש בהגדה זו קו מיוחד המצביע על קשרים קודמים בין הדפוסים העבריים בארצות שונות. בתחילת הגדת פראג שלפנינו יש פסקה על חוקי הפסח, מאוירת באותן גלופות עץ ששימשו לראשונה בספר המנהגים מוונציה משנת 1593—הראשון בין ספרי המנהגים המאוירים שיצאו לאור. בספר מנהגים זה מובאות סדרות של חיתוכי עץ המתארים מנהגים יהודיים באופן מקסים ומושך, עד כי עדיין ממשיכים מדי פעם להשתמש בהם לאייר מנהגים יהודיים.

All early Prague Hagaddot are rare, and the illustrated edition of 1606, called "Helqat Mehoqeq", is no exception. But it has a feature showing early connections between the Hebrew presses of different countries. At the beginning of this Prague edition is a section on the laws of Passover, illustrated with the same woodblocks that had first been used in a Venice customs book of 1593 – the first illustrated book of customs published, containing a series of woodcuts of Jewish rituals which possess such charm and appeal that they are occasionally still used today to illustrate Jewish customs.

80



83

SEDER KIDDUSH CUP

Brody, Galicia, 1787
Silver, chased, engraved, gilt
H 13.8 cm 6.5 cm (rim)

The inscription around the rim of this goblet, which is of a form common in the eastern German towns, reads: "You shall keep the month of Aviv." The inscription, quoting Deuteronomy 16:1, refers to the Passover holiday, which falls in the Biblical month of Aviv. The silversmith who made this goblet also made a large, magnificent Hanukkah Lamp at the Jewish Museum in New York.

גביע קידוש ל"סדר"

ברודי, גליציה, 1787
כסף, רקוע, חרוט, מוזהב
ג 13.8 ס"מ ק 6.5 ס"מ (שפה)

הכתובת סביב שפתו של גביע זה, שצורתו הייתה מקובלת בערי מזרח גרמניה, אומרת: "שמור / את חדש / האביב". הכתובת, המצטטת את ספר דברים טז, א, מרמזת לחג הפסח, שחוגגים בחודש "האביב", הוא חודש ניסן. הצורף שיצר את הגביע הזה יצר גם חנוכייה גדולה ומפוארת המצויה היום במוזיאון היהודי בניו-יורק.

**קערת "סדר" SEDER PLATE**

גרמניה (?), מתוארך 1819
בדיל, יצוק, חרוט
ק 31.2 ס"מ

Germany (?), dated 1819
Pewter, cast, engraved
Ø 31.2 cm

בנוסף על רשימת שלבי סדר הפסח מסביב לשפת הקערה, מביאות הכתובות את שם הבעלים, "יאקל", ואת התאריך: "סדר / של / פיסח / לפק (=לתאריך עברי לפי גימטריה של האותיות המסומנות = (5)580 = 1819/20); על מגדל השעון: "1819". רק במרכז אירופה נהגו היהודים לחרוט מחדש על קערות בדיל ישנות לצורך שימוש פולחני.

Besides the listing of the stages of the Passover Seder around the rim, the inscriptions give the name of the owner, "Jakel," and the date / "Passover Seder" (= chronogram for [5]580 = 1819/20); on clocktower: "1819". The Jewish practice of re-engraving old pewter plates for ritual use was confined to Central Europe.

82



A JEWISH WOMAN OF PERA

London, 1846
Lithograph, by Sir David Wilke
H 45.0 cm W 31.0 cm

The Moldovan Collection is particularly rich in costume prints from both West and East. Travel books, which often contain such depictions, were a very popular genre in the 19th century. Those which include costumes are of particular interest still today, especially those of regions considered exotic, such as the Middle East and North Africa. As here, Jews were often represented among the types and costumes illustrated. Wilke refers to this very depiction in his published travel journal, "Sketches in Spain..."

85

אישה יהודייה מפרה

לונדון, 1846
הדפס אבן מאת סר דיוויד וילק
ג 45.0 ס"מ ר 31.0 ס"מ

אוסף מולדובן עשיר במיוחד בהדפסי תלבושות מן המערב ומן המזרח. ספרי מדע, שלעתים קרובות מכילים ציורים כאלה, היו ג'אנר פופולרי במאה ה-19. הספרים המכילים תלבושות מעניינים במיוחד עד היום, ובייחוד אותם הנחשבים אקזוטיים, כגון מן המזרח התיכון ומצפון אפריקה. יהודים היו מוצגים לעתים קרובות בין הטיפוסים והתלבושות שצוירו, וכך במקרה שלפנינו. וילק מתייחס לתיאור זה עצמו ביומן מסע שפרסם "רישומים בספרד . . .".



האמנות והיהודים

יצירות האמנות הרבות בבית משפחת מולדובן – הן מקוריות הן הדפסים, מידי אמנים יהודים ולא-יהודים, תלויות על קירות או נערמות בתוך מגירות – מייצגות מגוון רחב של מקומות ותקופות. יצירות אלו משקפות יהודים כשלעצמם, כפי שרואים בציור של "אישה יהודייה מפרה", ומשקפות גם את החוויה היהודית, כפי שרואים בכרזה הסובייטית נגד האנטישמיות, או בהדפס המשי לזכר הקדושים בגטו ורשה, מעשה ידי האמן בן שאהן. רק מיצירות האמנות שבאוסף משפחת מולדובן אפשר היה לבנות תערוכה שלמה, כמו גם מחלקים אחרים של האוסף.

ART AND THE JEWS

The large quantity of art works in the Moldovan home, original and printed, by both Jewish and non-Jewish artists and craftsmen, framed on the walls and stacked in drawers, represents a variety from many places and times. These works reflect both Jewish persons, such as "A Jewish Woman from Pera", and the Jewish experience as shown in the Soviet poster against anti-semitism and the wonderful serigraph by Ben Shahn in memory of the martyrs of Warsaw. As with all sections of the Moldovan Family Collection, a large exhibition could be mounted from these works alone.

"THE KLEZMERS"

Poland, late 19th century
Watercolor, by Kolodorfer
H 21.0 cm W 27.0 cm

One of the most colorful institutions of Eastern European Jewry was the Klezmer band (Yiddish, from the Hebrew for "musical instruments") – a kaleidoscopic group of Jewish instrumentalists which varied in quality and quantity from occasion to occasion. As pictured in this delicately rendered work, the group – with violins, a base, a zither, a horn, a flute and a clarinet – is under the direction of a badchan, a jokester and entertainer who would provide merriment at celebrations.

"הכליזמרים"

פולין, סוף המאה ה-19
צבעי מים, מאת קולודורפר
ג 21.0 ס"מ ר 27.0 ס"מ

אחד המוסדות הצבעוניים ביותר של יהדות מזרח אירופה היה תזמורת ה"כליזמרים" (ביידיש, לפי העברית "כלי-זמר"), קבוצה ססגונית של נגנים יהודים, שהשתנתה באיכות ובכמות לפי כל אירוע. כפי שנראה בעבודה מעודנת זו, הקבוצה – שבה כינורות, באס, ציטר, קרן, חליל וקלרנית – מנגנת בניצוחו של הבדחן.

84



"ורשה - 1943"

ניו יורק, 1963
 הדפס משי של בן שאהן
 ג 94.0 ס"מ ר 72.0 ס"מ

עבודתו של בן שאהן (נולד בקובנו, 1898; נפטר בניו-יורק, 1969) מסווגת בדרך כלל כריאליזם סוציאלי. הליברליות המוצקה שלו, בצירוף עם התעניינותו במקורות יהודיים ובאות העברית, הותירו ירושה גדולה של עבודות מרשימות בעלות נגישות רבה אל הצופה. עבודה זו, שהיא אחת ממהדורה בת 97 עותקים, המעלה את זכר גטו ורשה, מעבירה תחושה חזקה של יגון. הטקסט העברי הוא מתוך תפילת יום הכיפורים, והוא חלק מקינה מימי-הביניים המעלה את זכר "עשרת הרוגי המלכות".

86

"WARSAW - 1943"

New York, 1963
 Serigraph, by Ben Shahn
 H 94.0 cm W 72.0 cm

The work of Ben Shahn (b. Kaunas, 1898; d. New York, 1969) is generally categorized as Social Realism. His strong liberalism, allied with an interest in Jewish sources and the Hebrew letter, has left a broad legacy of powerful works, highly accessible to the viewer. This work, one of an edition of 97 commemorating the Warsaw Ghetto, conveys a strong impression of grief. The Hebrew text is from a medieval lamentation recited on Yom Kippur, commemorating the "Ten Martyrs" put to death by the Romans, archetypes of Jewish martyrology.



"ערב אמנותי" "ARTISTIC EVENING"

אמסטרדם, 1933
הדפס אבן שמואל שווארץ
ג 92.0 ס"מ ר 72.0 ס"מ
Amsterdam, 1933
Lithograph, by Samuel Schwarz
H 92.0 cm W 72.0 cm

החל מסוף המאה ה-19 נעשתה הכרזה אמצעי עיקרי של תקשורת ושל הישג אמנותי. אמנים מובילים רבים בתקופתנו התעניינו באמצעי זה, ובמקרים רבים האמנים התמחו בהפקת כרזות, כמו אמני הגרפיקה המסחרית של ימינו. כרזה זו מודיעה על אירוע של גיוס כספים למען פליטים יהודים מגרמניה הנאצית. צחוק הגורל – האמן עצמו נספה לאחר זמן באושוויץ.

From the late 19th century on, the poster has become a major means of communication and artistic achievement. This medium has concerned many leading artists of our period, and in many cases has led artists to specialize in its production, as commercial graphic artists. This poster announced a fundraising event on behalf of the Jewish refugees from Nazi Germany. Ironically, the artist eventually perished in Auschwitz.

"אנטישמיות - הכרה במהפכת הנגד. אנטישמי - אויב המעמד שלנו" "ANTISEMITISM - ACKNOWLEDGING COUNTER-REVOLUTION. ANTISEMITE - OUR CLASS ENEMY"

מוסקבה, בערך 1928
הדפס אבן
ג 74.0 ס"מ ר 103.0 ס"מ
Moscow, ca. 1928
Lithograph
H 74.0 cm W 103.0 cm

בעשרות השנים שלאחר המהפכה הרוסית עשתה הממשלה הסובייטית שימוש נרחב בכרזות כתעמולה לנושאים רבים. הייתה זו תקופה של ניסויים אמנותיים בסגנונות ובטכניקות חדשות. רבים מבין האמנים שהיו מעורבים בניסויים היו יהודים, וביניהם אלכסנדר טישלר, יוצרה של כרזה זו בעלת הגרפיקה המסוגנת והמרשימה, שנטל חלק בתנועה האוואנגארד הרוסי בשנות ה-20.

In the decades following the Russian Revolution, the Soviet government made extensive use of posters as propaganda on many different issues. This was a period of artistic experimentation in new styles and techniques. Many of the artists involved were Jewish, including Alexander Tyshler, who made this poster with its striking, stylized graphics. He took a part in the Russian Avant-Garde movement in the 1920's.



№ 1
Тираж 100000 экз. Москва 1928 г.
А. ТИШЛЕР

ספר לימוד אלף-בית ALEF-BET PRIMER

ברלין, 1923
 דפוס בלט Letterpress
 ג 25.0 ס"מ ר 17.0 ס"מ H 25.0 cm W 17.0 cm

ספר לימוד אלף-בית זה, שמעוטרו בעושר רב, הוא תוצר משותף של מחבר החרוזים ליון קיפניס, אחד מהחשובים במחברי ספרות הילדים בישראל, ושל הצייר זאב רבן, האמן המפורסם ביותר של בית-הספר לאמנות "בצלאל" בירושלים. החרוזים השמחים מאוירים בסגנון המחבר עיטור אירופי, סמלים יהודיים ומוטיבים שנלקחו מן הטבע בנופה של ארץ-ישראל.

This elaborately ornamented Hebrew alphabet book is a collaborative effort of the author of the rhymes, Levin Kipnis, one of Israel's most prominent children's authors, and the illustrator, Zeev Raban, the best-known artist of the Bezalel School in Jerusalem. The cheerful rhymes are illustrated in a style combining European ornament, Jewish symbolism and motifs drawn from nature in the landscape of Eretz-Israel.

90



ספרי ילדים יהודיים

גיין מולדובן, שהיתה מורה במקצועה, אהבה ללמד ילדים. אחד מתחומי התעניינותה המיוחדים היו ספרי ילדים מודפסים, הן ספרי אלף-בית הן עבודות מאוירות. בעולם האספנות היהודית הוזנח נושא זה תקופה ארוכה, ועבודתה החלוצית של גיין הובילה למודעות גוברת לנושא. עבודתם הגרפית של אמנים יהודים מפורסמים רבים מצאה את דרכה אל ספרי ילדים במהלך מאה השנים האחרונות.

JEWISH CHILDREN'S BOOKS

Jean Moldovan loved teaching children and was a teacher by profession. One of her special interests was printed children's books, both primers and illustrated works. This subject was long neglected in the world of Jewish collecting, and Jean's pioneering work led to an increased awareness of the subject. The graphic work of many famous Jewish artists has found its way into numerous such publications over the last century.

א מיסע וועגן מיידעלע מיטן רויטן טיכעלע

אודסה, 1936
 דפוס בלט
 ג 23.0 ס"מ ר 29.0 ס"מ H 23.0 cm W 29.0 cm

זהו סיפור מענג "מעשה בילדה בעלת צעיף אדום", שחיבר לייב קוויטקו. האיורים הצבעוניים, מעשה ידי אי' דובגאל, מלאים בתיאורי איכרים גיבורים וילדים פרולטאריים מאושרים. יחדיו הם יצרו יצירה נפלאה של ספרות ילדים יהודית, אשר נתפרסמה ערב הטיהורים הנוראים שהיו ראשית הקץ של התרבות היהודית בברית המועצות.

89

A MAYSE VEGN A MAYDELE MITN ROYTN TICHELE

Odessa, 1936
 Letterpress
 H 23.0 cm W 29.0 cm

This delightful Yiddish story, "Tale of a Girl with a Red Scarf", is by Leib Kvitko. A. Dovgal's colorful illustrations are filled with depictions of heroic farmers and happy proletarian children. Altogether, they have created a wonderful piece of Jewish children's literature, published on the eve of the terrible purges which spelled the beginning of the end to Jewish culture in the Soviet Union.



57. For the family emblems, see C. Roth: "Stemmi di famiglie ebraiche italiane", in D. Carpi et al., ed.: *Scritti in memoria di Leone Carpi. Saggi sull'Ebraismo italiano*, Jerusalem 1967, pp. 165-184.
58. Cf. Parke-Bernet New York, *Zagayski Collection of Rare Judaica*, March 18-19, 1964, No. 346.
62. N. Shilo-Cohen: *Schatz's Bezalel, 1906-1929. Catalogue List*, Jerusalem 1982, No. 672.
63. For other such figures, see S.S. Kayser & G. Schoenberger, eds.: *Jewish Ceremonial Art*, Philadelphia, 1959, No. 96; and M.G. Koolik: *Towers of Spice. The Tower-Shape Tradition in Havdalah Spiceboxes*, Jerusalem 1982, Nos. 66-68.
64. The maker of this piece, Johann Georg II Fournier (W. Scheffler: *Berliner Goldschmiede*, Berlin 1968, No. 1281a) was active 1772-ca. 1810; he and others of his family made Judaica, in both Berlin and Breslau.
69. For mother-of-pearl souvenirs depicting Jewish holy sites, see R. Grafman, "Objets d'art and souvenirs", in Y. Fisher, ed.: *Art and Craft in Eretz-Israel in the Nineteenth Century*, Jerusalem 1979 (Hebrew), esp. fig. 39.
70. N. Shilo-Cohen: *Schatz's Bezalel, 1906-1929. Catalogue List*, Jerusalem 1982, No. 714.
71. Parke-Bernet New York, *Pre-Columbian Pottery... Jewish Ritual Silver*, October 19, 1950, No. 144 = Parke-Bernet New York, *Jewish Ritual Silver*, December 6, 1949, No. 177 (on right); for a photograph of an identical lamp in a Lvov synagogue, see A. Kantsedikas: *Masterpieces of Jewish Art 1: Bronze*, Moscow n.d., p. 26.
72. The hallmarks on this lamp are of the usual type of the Russian Empire at that date.
74. Parke-Bernet New York, *Judaica*, April 18, 1967, No. 262; Yeshiva University Museum, New York: *The Sephardic Journey*, 1992, No. 364.
75. Parke-Bernet New York, *Jewish Ritual Silver*, December 6, 1949, No. 107.
77. Cf. G.C. Grossman: *The Maurice Spertus Museum of Judaica*, Chicago 1974, pp. 54-55; Sotheby's New York, *Important Judaica*, December 12, 1988, No. 162.
83. The hallmarks on this piece are identical to those on the magnificent Hanukkah Lamp, S.S. Kayser & G. Schoenberger, eds.: *Jewish Ceremonial Art*, Philadelphia, 1959, No. 138. In the master's mark ("B/ZK"), the "B" signifies "Brody", while the master's initials were "ZK"; see L. Lepszy: *Przemysl Zlotniczy w Polsce*, Krakow 1933, p. 67.
85. See A. Rubens: *A History of Jewish Costume*, London 1973, figl. 47 on p. 42.
87. Israel Museum: *Tradition and Revolution, the Jewish Renaissance in Russian Avant-Garde Art, 1912-1928*, Jerusalem 1987; and cf. Sotheby's Tel Aviv, *Important Judaica*, October 2, 1991, No. 87.
88. See M. Gans: *Memorbook. History of Dutch Jewry...*, Baarn 1977, p. 765, for an almost identical poster by the same artist, announcing a raffle in July of 1933.

DEDICATED TO THE MEMORY OF

JEAN SORKIN MOLDOVAN ל"ז

Wife, mother and grandmother of the Moldovan Family

Whose spirit and love of Jews and Jewish life
 helped create this collection
 and
 Whose memory is still present in every object

EXHIBITIONS IN WHICH THE MOLDOVAN COLLECTION WAS REPRESENTED

- 1973 Yeshiva University Museum, New York: *Jerusalem through the Eyes of Travelers and Settlers*
- 1975 Metropolitan Museum of Art, New York: *The Passover Story*
- 1977 Yeshiva University Museum, New York: *The Jewish Wedding*
- 1979 Yeshiva University Museum, New York: *Purim: The Face and the Mask*
- 1979 Yeshiva University Museum, New York: *See and Sanctify*
- 1981 Israel Museum, Jerusalem: *Hebrew Micrography. One Thousand Years of Art in Script*
- 1981/82 The Jewish Museum, New York: *The Mamluk Revival. Metalwork for Religious and Domestic Use*
- 1982/83 Israel Museum, Jerusalem: *Shatz's Bezalel, 1906-1929*
- 1982/83 Yeshiva University Museum, New York: *Raban Remembered: Jerusalem's Forgotten Master*
- 1984 Hebrew Union College, New York: *Jerusalem: Center of the World: Maps & Views*
- 1984-86 Yeshiva University Museum, New York: *The Art of Celebration*
- 1985 The Jewish Museum, New York: *The Jewish Patrons of Venice*
- 1987 Israel Museum, Jerusalem: *Tradition and Revolution: The Jewish Renaissance in Russian Avant-Garde Art, 1912-1928*
- 1988 Yeshiva University Museum, New York: *Ashkenaz. The German Jewish Heritage*
- 1989 Israel Museum, Jerusalem: *Promised Gifts*
- 1989 The Jewish Museum, New York: *Gardens and Ghettos. The Art of Jewish Life in Italy*
- 1989/90 The Museums, Stonybrook, New York: *A Holiday Sampler: Symbols of the Seasons*
- 1990 The Jewish Museum, New York: *Getting Comfortable in New York: The American Jewish Home*
- 1990 Palazzo dei Diamanti, Ferrara: *I Tal Ya': Isola della Rugiada Divina. Duemila Anni di Arte e Vita Ebraica in Italia*
- 1991 Janice Charach Epstein Museum/Gallery, Jewish Community Center, Detroit: *Feast of Freedom: Passover Art and Tradition*
- 1992 Janice Charach Epstein Museum/Gallery, Jewish Community Center, Detroit: *Feast of Lights: Art & Tradition of Hanukkah Lamps*
- 1992 Yeshiva University Museum, New York: *The Sephardic Journey. 1492-1992*
- 1994/95 Yeshiva University Museum, New York: *Ebrei Piemontesi: The Jews of Piedmont*
- 1995 Yeshiva University Museum, New York: *Letters Dipped in Honey: Jewish Children's Literature from the Moldovan Family Collection*
- 1995/96 The Jewish Museum, New York: *Russian Jewish Artists in a Century of Change, 1880-1990*
- 1996 The Jewish Museum, New York: *From Court Jews to the Rothschilds. Art, Patronage, and Power, 1600-1800*

NOTES TO THE CATALOGUE ENTRIES

4. Published in V.B. Mann & R.I. Cohen, eds.: *From Court Jews to the Rothschilds*, New York 1996, Pl. 75, No. 200.
6. Cf. Sotheby's Tel Aviv, *Judaica*, October 12, 1995, No. 338.
15. For Yehoseph Schwarz, see Haviva Peled, "Seven Artists in Eretz-Israel", in Y. Fisher, ed.: *Art and Craft in Eretz-Israel in the Nineteenth Century*, Jerusalem 1979 (Hebrew), pp. 110-116, and esp. fig. 81 there.
16. See A.E. Nordenskiöld: *Facsimile-Atlas to the Early History of Cartography*, New York 1973, pp. 35-36 and Figs. 2-3 on pp. 3 and 5.
18. See Hebrew Union College, New York: *Jerusalem: Center of the World: Maps & Views*, 1984, No. 9
24. Cf. M.R. Josephy: *Magic & Superstition in the Jewish Tradition*, Chicago 1975, No. 202.
25. Yeshiva University Museum, New York: *The Sephardic Journey*, 1992, No. 386.
27. Cf. E. Martyna: *Judaica w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warsaw 1993, No. 105; Sotheby's New York, *Important Judaica*, March 16, 1999, No. 267.
34. Cf. A. Muller-Lancet et al.: *La vie juive au Maroc*, Jerusalem 1986, Nos. 266-67 on p.131.
36. Cf. E. Muchawsky-Schnapper: *The Jews of Yemen*, Jerusalem 1994, pp. 88-89.
37. Cf. *ibid.*, pp. 98-99.
39. See F. Landsberger in J. Gutmann, ed.: *Beauty in Holiness*, New York 1970, p. 136, Fig. 7; and in V.B. Mann & R.I. Cohen, eds.: *From Court Jews to the Rothschilds*, New York 1996, Pl. 91, No. 248. For Ulma family, tombstones, see T. Harburger: *Die Inventarisierung jüdischer Kunst- und Kulturdenkmäler in Bayern*, Fürth 1998, Nos. 346, 348.
41. Yeshiva University Museum, New York: *The Sephardic Journey*, No. 330; for a very similar example, see A. Muller-Lancet et al.: *La vie juive au Maroc*, Jerusalem 1986, No. 63 on p. 51.
42. Cf. Torah Pointer No. 75.361.4, with a dedication to a Karaite synagogue in either Cairo or Jerusalem in 1857, now at the J.L. Magnes Museum in Berkeley.
43. Yeshiva University Museum, New York: *The Sephardic Journey*, 1992, No. 335.
44. For the Becker family, see I. Pataky-Brestyánszky: "The Becker Family: Silversmiths of Bratislava", *Jewish Art* 19/20 (1993/94), pp. 181-93; for other Becker Torah Pointers, see R. Grafman: *Crowning Glory*, New York 1996, Nos. 669 and 670. There is a Pointer in the Moldovan Family Collection by F. Becker, Sr., the hand of which is cast from the same pattern as that on the present example. The mark on No. 44, "BF", apparently adopted by F. Becker, Jr. following common Hungarian practice, is unrecorded in E. Köszeg: *Merkzeichen der Goldschmiede Ungarns*, Budapest 1936.
46. Parke-Bernet New York, February 23-24, 1956, No. 146 = Parke-Bernet New York, *Judaica*, March 13, 1968, No. 202. For this type of Torah Shield, see R. Grafman: *Crowning Glory*, New York 1996, Nos. 93 (by the same smith as No. 46 here)-97; and Sotheby's Tel Aviv, *Judaica*, October 12, 1995, No. 201.
48. V.B. Mann, ed.: *Gardens and Ghettos*, Berkeley 1989, No. 213.
53. For a very similar depiction and inscription, see Y.L. Bialer & E. Fink: *Jewish Life in Art and Tradition*, Jerusalem 1980, p. 55, upper right
54. Cf., e.g., O. Shwartz-Beeri: *The Jews of Kurdistan*, Jerusalem 1981, p. 176, top.
55. Kantzedikas, : *Masterpieces of Jewish Art 3: Silver*, Moscow n.d., No. "14".

The page and catalogue numbering in this volume are according to the Hebrew order.

In the catalogue entries note the abbreviations:
H = Height; L = Length; W = Width; Ø = Diameter.

Exhibition Curator and Catalogue Editor: Rafi Grafman
Exhibition Curator and Judaica Consultant: William L. Gross
Catalogue Design and Production: Sara Peled
Photography: Zev Radovan
Printing and Binding: Eli Meir Press

Cat. No. 2

© 1999
The Judaica Museum, The Cymbalista Synagogue and Jewish Heritage Center
Tel Aviv University

Printed in Israel

THE MOLDOVAN FAMILY COLLECTION

For anyone even slightly interested in Judaica, entering the Moldovan home is an experience evoking emotions similar to those of a child entering Disneyland for the first time – pleasurable shock, fascination, stimulation, suspension of belief, total awe. The entrance hall, living-room, dining-room, den, even the bedroom – every wall is covered with framed items of Jewish interest; every shelf is packed with books; all available surfaces display exquisite objects of Jewish life and ritual. A restless, penetrating Jewish spirit underlies the entire Moldovan Family Collection. No visitor can leave without an understanding of the collection's leitmotifs: family involvement, Jewish commitment, variety, and a comprehensive worldview. Jewish identity is central to the Moldovans. The convergence of this factor with the collectors' dedication and wide-ranging interests has yielded an extensive collection which provides an overview of all the major aspects of Jewish existence.

The title "The Moldovan Family Collection" is an accurate reflection of its true nature, for it is indeed a family effort: Dr. Alfred Moldovan, his late wife Jean ז"ל, their two sons Joseph and Micah, their daughter-in-law Susan, and even their grandchildren, Daniel and Jessica. Jean's active partnership with Al is particularly evident, both in the overall quality of the objects and in the extent of the individual classes of objects, such as children's literature, posters or Jewish ethnic jewelry – her special passions. Jean was often the "deciding factor" in purchasing an object which at the time seemed beyond family resources.

Precious metals, base materials, textiles, ink on parchment and paper all play their role on the Moldovan stage. Almost every locale of Jewish existence is represented here. But what is significant for the Moldovans is the relation of each object to some aspect or another of Jewish life. The materials and forms merely reflect the circumstance of the objects' creation. From the 15th century "Deed of Loan" of a European Jew to the graphic work of Ben Shahn in 20th century America; from the elaborate silver Synagogue Menorah from Galicia to the brass candelabrum of the Moldovans' great-grandmother in Hungary; from the delicate micrographic rendering of an Italian Ketubah to the folk art of a papercut Mizrah from Eastern Europe; from the silver Hanukkah Lamp from Morocco to the gilt-filigree necklace made by a Jewish artisan in Yemen – there is almost no end to the variety of objects by or concerning Jews in both their religious and their secular lives.

As with all collections, the Moldovan Family Collection has a personal flavor. Thus, Jerusalem as the center of Jewish life and prayers over the ages finds a focal spot in the collection. It includes one of the finest groups of Holy Land maps and early pilgrimage literature, and some of the rarest Hagaddot extant. All these items contain representations of Jerusalem and other Holy Sites, as can be seen throughout the exhibition.

Each object displayed here is only a select representative of many similar items in the Moldovan Collection. Each one represents some particular aspect of the Jewish experience that so fascinates the family; each is but a single stone in the mosaic that they have created. The intellectual acuity, the esthetic sensitivity and the nuclear Jewishness of the Moldovans have imbued their collection as an entity with a meaning far beyond the sum of its individual components. It is this comprehensive totality of Jewish experience presented by the collection, through the medium of material objects, which we seek to exhibit here – a true "Mirror on Jewish Life".

William L. Gross

A Mirror of Jewish Life

A Selection from
The Moldovan Family Collection

